

મુંબઈ ઈન્ડાકાનું સરકારી કેળવણીખાતું.

ગૂજરાતી બીજી ચોપડી.

આ

ટી. સી. હોય.

માજી એજ્યુકેશનલ ઈન્સ્પેક્ટર. ઉ. બા.

એઓએ રચી.

કાયમ દસાની

નવમી આવૃત્તિ - ૩૦,૦૦૦ મત.

આ પુસ્તકની માલિકી મને ૧૮૬૭ ના ૨૫ મા આઝ
પ્રમાણે નોંધેલી છે.

મુંબઈ.

ગવર્નમેંત સેનલ બુક દીપો.

સં ૧૮૭૪,

ધી મેં અધિકાર સરકારે સ્વાધીન રાખેલા છે.

કીમત ૩ આના.

ગુજરાત વિદ્યાપીઠ ગ્રંથાલય
અમદાવાદ
ગુજરાતી કૉપીરાઈટ-સંગ્રહ
૧૦૧

મુંબઈ.

ગણપત કૃષ્ણાણના છાપખાનામાં, મલિક
આત્મારામ કાન્હોલાએ છાપ્યું.

આ બોપડી શીખવવાની રીત.

૧. પાઠને મથાળે ને શબ્દ લખ્યા છે તે પ્રથમ મહે-
તાજીએ છોકરાંપાસે બરાબર વંચાવવા. એમાં ને નવા
જોડાક્ષર આવે, તેનું રૂપ પાઠીઆપર લખીને, તથા ને
શબ્દમાં આવે તે શબ્દ લખીને છોકરાંને બતાવવું, અને
તે તેમને સારી રીતે સમજાવવું કે ફેલાણા જે કે ત્રણ
અક્ષર મળીને ફેલાણો જોડાક્ષર થયો છે.

૨. જેમ, પેહેલા પાઠમાં “ આવડ્યા ” એ શબ્દ મ-
થાળે લખેલો છે, એમાં ડ્યા જોડાક્ષર છે, તે સમજાવવો.
એવી રીતે કે પ્રથમ ડ ને યા એ બે જૂદા જૂદા લ-
ખીને છોકરાંપાસે બોલાવવા, ત્યારે તેઓ કહેશે કે ડ્યા,
અને તેના આગળ આવ લખીએ તો આવડ્યા વંચાય,
પણ ખરેખર તો આવડ્યા છે, માટે ડ ને ય જોડવો પડે.
તેમજ “ રાખ્યો ” એ શબ્દમાં ખ ને યો જોડવો પડે
છે, પણ તે ડ ને યની પેઠે આખા જોડાતા નથી.
ખનું પેહેલું પાંખડું રાખીને જોડેની પાણુ જેવી લીટી ભુ-
સી નાંખવી, અને તેને યો જોડીને લખીએ એટલે
ખ્યો થાય. વળી એની માત્રા ભુંસી નાંખીને વંચાવવું,
એટલે ખ્યા વંચાય; તેમજ તેને વરડું ને અનુરવાર જો-
ડીને વંચાવવું કે ખ્યું વંચાય. એ રીતે એકજ જોડાક્ષ-
રમાં જૂદા જૂદા સ્વર આસાથી જૂદાં જૂદાં રૂપ ને ઉ-
ચ્ચાર થાય છે તે સમજાવવાં, એટલે એ જોડાક્ષર છોકરાં-
ના મનમાં બરાબર ઠસરે. એપ્રમાણે જોડાક્ષર સમ-
જાવી મથાળાના તમામ શબ્દ વાંચતાં શીખવવા, અને

તેના અર્થ સમજાવવા. ત્યારપછી પાઠ વંચાવે. પાઠ મળ્યા કોઈ પણ ભાગ કે શબ્દ છોકરાંના સમજાવગર ન રહે એવું કરવું. નીતિની કે માનની હરેક વાત આવે તેપર ખીજ દાખલા આપી રીખવનારે તે પાઠ છોકરાંનાં મનમાં સારપિંડે ઉતારવો. રોજ એક પાઠ રીખવે.

૩. પાઠ પૂરો થઈ રહ્યાપછી તેમાં જે શબ્દ આવેલા હોય તેની જોડણી ચોપડી બંધ કરાવીને છોકરાંપાસે કરાવવી, અને અર્થ પૂછવા. સારાંશ કે એક પાઠ સારી રીતે વાંચતાં, તેમાંના બધા શબ્દના અર્થ અને પાઠની સમજા મતલબ સારી પેઠે સમજતાં, અને અધરા શબ્દની જોડણી કરતાં આવડે, ત્યાંજગણ ખીજે પાઠ ચલાવવો નહીં, પણ એટલી સંભાળ રાખવી કે છોકરાં તે પાઠ મોઢે ન કરે.

૪. પાઠ થઈ રહ્યાપછી જે શબ્દમાં જોડાક્ષર આવ્યા હોય તે આવે એવાં નાનાં નાનાં વાક્ય છોકરાંપાસે જોડાવવાં, અને તે પાઠીપર લખાવવાં. જેમ કોઈ પાઠમાં જાણે ‘રાખ્યો’ શબ્દ આવેલો છે. હવે ‘ખ્ય’ જોડાક્ષર બરાબર વાંચતાં ને લખતાં આવડે માટે, મેં ધોડે રાખ્યો, મેં રૂપીઆ રાખ્યા, તેણે શું રાખ્યું, એવાં નાનાં નાનાં વાક્ય છોકરાં જોડીને પોતાની મેજે પાઠીપર લખે, તો તેથી જોડાક્ષર છોકરાંને બરાબર લખતાં આવડે, અને તેનું રૂપ પણ ધ્યાનમાં રહેશે.

૫. કવિતાના પાઠ વંચાય ને સારી પેઠે સમજાય ત્યારપછી તે મોઢે કરવાને ઘેર આપવા. ધણું કરીને દર એક પાઠમાં આઠ લીટીઓ છે, તેમાંની ચાર લીટી મોઢે કરવાને ઘેર આપવી. તે ધેરથી ખીજે હાકે કરી લાવે,

પછી ખીજી ચાર આપવી. એપ્રમાણે કવિતાના પાઠ મોઢે બણતાં આવડે એવું કરવું.

૬. આ ચોપડીમાં અને એ પછીની ખીજી ચોપડીઓમાં કવિતાના પાઠમાં જે હ્રસ્વ ઇ કે ઉ ને મ-થાજે - આવી નિશાની હોય તે દીર્ઘ વાંચવો, અને જે દીર્ઘ ઇ કે ઉ ને મથાજે ૦ આવી નિશાની હોય તે -હ્રસ્વ વાંચવો. કવિતામાં એવું કરવાની જરૂર છે, કેમકે કોઈ ઠેકાણે હ્રસ્વ અલ્પશુ કે વરુંદ દીર્ઘની પેઠે વંચાય છે, અને દીર્ઘ હોય છે તે -હ્રસ્વની પેઠે વંચાય છે.

બીજી ચોપડીનું સાંકળીઘાં.

પાઠ.

૧ વાંચનારને શીખામણ.

૨ ચોપડીવિષે કવિતા.

૩-૬ ચકલીની વાત. ભાગ ૪.

૭ બહુ ખાનારી છોકરી.

૮ વરસાદનું ગીત.

૯ ધોડો.

૧૦-૧૨ પાડું. ભાગ ૩.

૧૩ પાઝવિષે કવિતા.

૧૪ માટીનાં વાસણ.

૧૫ છોકરાં ને દેડકાં.

૧૬-૧૮ જમની ને કાશી.

ભાગ ૪.

૨૦ છોકરો ને ખોર.

૨૧ સાતપૂછડીઓ હંદર.

૨૨ હાથ.

૨૩ નિશાળીઆને શીખામણ.

૨૪ નિશાળીઆને શીખામણ.

ની કવિતા.

૨૫-૨૬ બકરીની વાત. ભાગ ૪.

૨૯ રોતો છોકરો.

૩૦ તાંબા પીતળનાં વાસણ.

૩૧ લૂગડાંનાં નામ.

૩૨ ગાય.

૩૩ ગાયની કવિતા.

પાઠ.

૩૪ દૂધની જથ્થો.

૩૫-૩૭ જૂઠાની વાત. ભાગ ૩.

૩૮ જૂઠું ને સાંચવિષે કવિતા.

૩૯ મેવો.

૪૦ સાત વાર.

૪૧ કાગડો.

૪૨ કાગડાવિષે કવિતા.

૪૩-૪૪ સંગાં. ભાગ ૨.

૪૫ કાપડ.

૪૬-૪૭ ખાર મહિના. ભાગ ૨.

૪૮ વાળં.

૪૯ જન્મગાંઠ.

૫૦ ચોખ્ખાઈ.

૫૧ રોટલો.

૫૨ ભલા છોકરાની વાત.

૫૩ હંદર.

૫૪ હંદરવિષે કવિતા.

૫૫-૫૬ બકરી. ભાગ ૨.

૫૭ પાણી.

૫૮ ચોરી.

૫૯ ચોરીવિષે કવિતા.

૬૦-૬૧ ધર. ભાગ ૨.

૬૨ કૂકડી ને તેનાં બચ્ચાં.

૬૩ કીડીઓ ને સાપ.

પાઠ.

૬૪-૬૫ છોડવા.

૬૬ શીશાળ છોકરો.

૬૭ ચકલી.

૬૮ ઝરણ.

૬૯ છોકરો ને વાધ.

૭૦ ખે કૂતરાની વાત.

૭૧ ભાઈએન.

૭૨ ધધિરે બધું કાધું છે.

૭૩ ધધિરનો મહિમા (કવિતા).

૭૪ નિશાળ.

૭૫ પાટી.

૭૬ ધનતેરસ.

૭૭ સોનું ને લોહું.

૭૮ ડોકું.

પાઠ.

૭૯ ધડ.

૮૦ નઠારી સોબત.

૮૧ સંગત (કવિતા).

૮૨ ખાંડની જણસો.

૮૩ એક કૂતરાની વાત.

૮૪ કેરી ને શાકરની વઢવાડ.

૮૫ સમડી ને વાધરી.

૮૬ બળદ ને દેડકું.

૮૭ કૂતરાની ખીજી વાત.

૮૮ મેજો.

૮૯ અનાજ.

૯૦ તેલ જેમાંથી નીકળે છે તે

જણસો.

૯૧ દીવાળીની હકીકત.

બીજી ચોપડી.

પાઠ ૧. વાંચનારને શીખામણ.

ઉકેલતાં	સાચવળે	આવડ્યા
શીખામણ	બોલીએ	સાંભળે.
મનની	અક્ષરે	બગાડશે

વાહ! આ કેવી મનની ચોપડી છે! થોડા દહાડાઉપર તો તમને અક્ષરે પૂરા નહોતા આવડતા, અને હવે તો બોલ ઉકેલતાં આવડ્યા. હવે તમારે ડાહી ડાહી શીખામણની વાતો વાંચવાની આવશે.

તમારી ચોપડી સાચવળે, બગાડશે માં. ચોપડીમાં આંગળી એક ને એક ઠેકાણે રાખવી નહીં, કેમકે બગડે. માંડિથી પાનાં ફાડ્યાં નહીં.

મેહનત લઈને વેહું બણવું, ઠીક બોલવું, તેમ બોલીએ તેમ વાંચવું, છેક તાણીને વાંચવું નહીં, તેમ છેક ધીમ સારે પણ વાંચવું નહીં, એવી રીતે વાંચવું ને સૌ સાંભળે.

પાઠ ૨. ઓપડીવિષે કવિતા.

શોનાય હેઠં હરખાય વીગતેથી
કારજ ઓપડીઓ સમજણ સાર

ઓપાઈ.

સારી ઓપડીઓ શોભાય,
હેઠં તે દેખી હરખાય,
પણ વીગતેથી બે વંચાય,
તો તેમાંથી કારજ થાય. ૧
હું ધાંલીને વાંચે નેમ,
તેમાં સમજણ આવે તેમ,
વાંચે પણ નહીં કરે વિચાર,
તે સમજે નહીં સઘળો સાર. ૨

૩૦ ૬૦

પાઠ ૩. ચક્રવીની વાત. — ભાગ

લાવ્યો રાખા બારણામાં બોલ્યો
પૂછ્યું તપેલામાં પેસાશે પાટો
એક હતો ચક્રો ને એક હતી ચક્રી. ચક્રો જાણ્યો

ચોખાનો દાણો, ને ચકલી લાવી દાળનો દાણો. તેની ખીચડી ઓરીને ચકલી પાણી ભરવા ગઈ, એટલે ચકલો બધી ખીચડી આધને આંખે પાટો બાંધીને સૂઈ ગયો. ચકલી પાણી ભરીને આવી ને બોલી, ચકલા રાણા, ધડો રોતો. ચકલો બોલ્યો, મારી તો આંખો આવી છે. ધડો નાખી દો એટલે બારણામાં પેસારો. તેમ કરીને લી ધરમાં આવી, ને જોયું તો તપેલામાં ખીચડી મળે. પછી ચકલાને પૂછ્યું, ત્યારે તે બોલ્યો, એ તો મને કૂતરો ખાઈ ગયો.

૧૬૪. ચકલીની વાત.—ભાગ ૨.

૬.	પકડાવી	મહારાજ	હુકમ
	મગાવ્યો	ગભરાઈને	કહ્યું

ત્રી બોલી, ચાલો, રાજકને ફરિયાદ કરવા જઈએ. કલો કહે, હું તો નહીં આવું, તમે એકલા જાઓ. ચકલી બાઈ રાજપાસે જઈ બોલ્યાં, રાજજી, રાજજી, મારો ચકલો કહે છે કે તમારો કૂતરો અમારી ખીચડી ખાઈ ગયો. કૂતરે જવાબ દીધો, મહારાજ, મેં નથી ખાધી. એ ચકલો જૂઠો છે, એને બોલાવીને પૂછો સાહેબ. રાજએ ચકલાને પકડાવી મગાવ્યો, ને કહ્યું, ચકલા, તે ખીચડી ખાધી છે, માટે તારું પેટ ફાડીને જોવું પડશે. એવું સાંભળી ચકલો ગભરાઈને બોલ્યો, હાજી મેં ખાધી છે. મારું પેટ ફાડરો માં. ત્યારે રાજએ રીસ ચડાવીને હુકમ કરીધો કે જાઓ સિપાઈ, આ જૂઠો ચકલાને કૂવામાં નાખી દો.

પાઠ ૫. ચકલીની વાત.—ભાગ ૩.

બૂમેબૂમ ગોવાળ બકરાનો વાળ્યો
ગોવાળીઓ છેવટ ગોવાળણી કાઠી

પછી જુદા ચકલાને ફૂવામાં નાખ્યો. તેમાં તેની ચકલી કૂટી ને કાણો થયો. તેથી બૂમેબૂમ પાડવા માંડી. કુઆગળ ચકલી આવીને ઉભી રહી, એટલે ગાયોના ગોવાળ આંચો, તેને ચકલીએ કહ્યું, ગાયોના ગોવાળ, ગાયોના ગોવાળ, મારા ચકલા રાણાને આ ફૂવામાંથી કહે તો તે ખીર ને પોળી ખવરાવું. ગોવાળીઓ કહે, નારે બાપા મારી ગાયો જતી રહે. પછી ભેંસોને ગોવાળ આંચો તેને પણ ચકલીએ એમ કહ્યું, તેવરિ તેણે કહ્યું બાપા, પારી ભેંસો જતી રહે. પછી બકરાંનો ગોવાળ આંચો, એણે પણ એવો જવાબ વાળ્યો. છેવટે ગોવાળણી આવી, તેણે હા કહીને ફૂવામાં ઉતરી ચકલાં કાઢ્યો.

પાઠ ૬. ચકલીની વાત.—ભાગ ૪.

તપાવી લૂચ્યાઈ લાલચોલ
પાટલા ઠોકયો બોલતાં

પછી ચકલી ચકલાને ઘેર દોરી ગઈ. તેમની જોડે ગોવાળણી પણ ગઈ. ચકલી બાઈએ ખીર કરી. પેલા ચકલાએ શું કર્યું કે લોઢી ખૂબ તપાવી લાલચોળ કરીને પેલા ગોવાળણીને કહ્યું, આ સોનાના પાટલાઉપર ખેસો. જેવી ગોવાળણી ખેસવા જાય છે કે ખૂમ પાડી ઉભી, ખીર ન

આધી હું તો દાત્રી, ખીર ન આધી હું તો દાત્રી. એથી ગોવાળણીને એટલી શીસ ચડી કે ચકલાને ખૂબ ઠોક્યો. આ વાત ખોટી છે, કેમકે ચકલાં ખોજતાં નથી, ને એવું કામ કરતાં નથી. પણ એમાંથી આપણે એ શીખામણ લઈએ છીએ કે જૂઠું ખોલ ને લુચ્ચાઈ કરે તેને ચકલાની પેઠે વાંકનું કળ મળે.

પાઠ ૭. બહુ ખાનારી છોડી.

ગાગર ઝોસડ ઝેર સાજી

એક છોડી હથે તે રોજ નિરાળે જાય, ત્યાં બણે ને એપડી બગાડે નહીં, લગડાં મેલાં ન કરે, એવી બધી વાતે ડાહી ; પણ એક વાતે ખોટી હતી. ખાવા જેસે ત્યાંથી ઊંજ નહીં. પેટ ભરાય તોએ ખાખા કરે, એક વાર ખાઈ ઉઠે કે ખીજવાર ખેસે. તેનાં માખાપ ઘણુંએ કહે, પણ માને નહીં, તેથી એ છોડી માંદી પડી. ગાગર જેવડું પેટ થયું, પેટમાં દુખે, ને રમાય નહીં. પછી કડવાં ઝેર જેવાં ઝોસડ ઘણા દહાડાજગણ ખાધાં તેવારે સાજી થઈ, માટે માખાપ કહે તેથી વધારે ખાવું નહીં.

પાઠ ૮. વરસાદનું ગીત.

વરસાદ	મસાદ	કારેલાનું	રેડકે
ધેબરીઓ	નેવલે	ગીત	ગાજો

આવો છોકરાં, હું તમને વરસાદનું ગીત ગાતાં શીખવું.
એ વરસાદના દહાડામાં ગાજો.

(૬)

આવરે વરસાદ, ઘેબરીઓ પ્રસાદ.

ઉની ઉની રોટલી, ને કારેલાનું શાક.

આવરે વરસાદ, નેવલે પાણી,

નઠારી છોકરીને દેડકે તાણી.

એ તમે વાંચો છો તો ઠીક, પણ એમાં વરસાદ,
ઘેબરીઓ પ્રસાદ, અને ખીજા બોલ છે તે સમજો છો?

પાઠ ૯. ઘોડો.

એકજ જણસ દુદુ બેસાય પારકો

આવ છોકરા, આ ઘોડો જો. ભાઈ, હું એ ઘોડે
બેસું? ના ભાઈ, એ આપણો નથી, પારકો છે. તું આ-
પણા દુદુકપર બેસજો. ના દુદુપર નહીં, મારે ઘોડે બેસવું
છે. નાનો ઘોડો તે દુદુ, માટે ઘોડો ને દુદુ એ એકજ.
આપણું દુદુ ઘોડો છે, તું તેપર બેસજો. પારકી જણસ
લેવાય? ના બાપા. પારકી જણસ ના લેવાય તો પારકે
ઘોડે કેમ બેસાય?

પાઠ ૧૦. પાઠું.—ભાગ ૧.

જળવે

નીરે

જક્કી

રાતે

સંભાળ

વાછરડું

પટેલ

જતન

વાડો

એક પટેલને ત્યાં ગાયો, બેંસો, વાછરડાં, ને પાડાં બહુ હતાં.

પટેલ તેમનું બહુ જતન કરે. ચારો નીરે, પાણી પાય, રાતે વાડમાં રાખે, તેમાંથી કોઈ માંદું પડે તો ઓસડ વેસડ પાણુ કરે, સવારે ચારવાને તેમને ખેતરમાં લઈ જાય, સાંજે પાછાં ઘેર આણે, તેમાં નાનું વાછરડું કે પાડું થાકી જાય તો તેને હંચકીને આણે. એવી રીતે તેની સંભાળ રાખતો, તેથી તેઓ બધાં સુખી રહેતાં. એક પાડું હતું એકલું તે સુખી ન હોતું, કેમકે તે બહુ જાકી હતું. કોઈની શીખામણ માને નહીં.

પાઠ ૧૧. પાડું.—ભાગ ૨.

એન બંધીજાને વીચાર નીસરી સમજવ્યું
અહીંઆંથી ફરાય વાંસે લાગ છૂટું

વાંસે જે પાડાની વાત આવી તેને નીસરી જવાનું મન થતું હતું, તેથી તેને કંઈ એન પડે નહીં. તેના મનમાં આવ્યું કે બંધીજાને પડી રહેતું ઠીક નહીં. ફૂતરાં કે ગિલાડાં બહાર છૂટાં ફરે છે તેમ મારાથી છૂટું ફરાય તો કેવી મજા પડે! એવા એવા વિચાર કરીને માહેથી નીકળી જવાનો લાગ જોતું હતું. એક ડાહી ગાયે તેને શીખામણ દીધી કે તું તો ઘેરું છે. અહીંઆંથી બહાર જઈશ તો દુઃખી થઈશ. ગાયે એનું ઘણુંએ સમજાવ્યું, પણ પેલું પાડું કેમ કહ્યું પોતાની જાક છેડે નહીં.

પાઠ ૧૨. પાડું.—ભાગ ૩.

કાવ્યો	વગડામાં	સટકી ગયું
અણસમજ	કોતર	ડાહ્યો

પેલા ને જાકી પાડાની વાત આગળ આવી હતી તે ન્યારે બધાં ઘોર હંધી ગયાં, ત્યારે મોડી રાતે લાગ કાવ્યો, એટલે વાડામાંથી છાનુંમાનું સટકી ગયું. ને વગડામાં જતું રહ્યું. એવામાં કોતરમાંથી એક મોટો વાધ નીકળ્યો. તેણે પેલા પાડાને ઝાલીને મારી નાખ્યું. જુઓ, એ રીતે અણસમજની પોતાની જાક ને છોકરાં છોડતાં નથી, તે અંતે દુઃખી થાય છે; માટે માખાપ કે ખાજી કોઈ સારી શીખામણુ દે તો તે છોકરાંએ માનવી, તેમાં તેમનું બહું છે, ને ધરનાં માણસ ને પાડેશી સૌ તેમને ડાહ્યાં છોકરાં કહેશે.

પાઠ ૧૩. પાડાવિષે કવિતા.

છેક	માન્યું	ચરવાને	વનમાં	ચિત
વાધ	વાસ	માળ	દુખીહં	અવસ્થા

ચોપાઈ.

વાડામાંથી પાડું એક
 છૂટું થઈને નાકું છેક.
 મન માન્યું ચરવાને ધાસ,
 વનમાં જઈને કીધો વાસ. ૧

વળતી વાઘે લીધા પ્રાણ,
 એવું દુષ્કૃતિ થયું અજાણ.
 ચિત્તમાં છૂટ્ટ થાવા જાય,
 તેની એજ અવસ્થા થાય.

૨
 ક્ર. ૬૦ ડા.

પાઠ ૧૪. માટીનાં વાસણ.

પલાળે છે	ભરવાના	ગોરસ
ચીકણી	આધરકે	કોડીઆં
દીકરાનાં	જાત	નરમ

માટી બહુ કામની છે. લાલ, પીળી, કાળી, એવી એવી ઘણી જાતની માટી થાય છે. એને પાણીએ પલાળે છે, ત્યારે નરમ ને ચીકણી થાય છે. માટીનાં ઘણાં વાસણ થાય છે. પાણી ભરવાના ગોળા, ગોળીઓ, પેડાં, એ સૌ એનાંજ થાય છે. ગાગર ને ઘડો મળીને એક બેડું કહેવાય. દહીં જેમાં આધરકે છે તે ગોરસ, ને છારા લાવવાની દોહણી, એ પણ માટીનાંજ થાય છે, વળી દીવા કરવાનાં કોડીઆં, ને દાણા ભરી મૂકવાની કોઠીઓ પણ માટીની થાય છે. માટીનાં વાસણને કોઈ દીકરાનાં વાસણ પણ કહે છે.

પાઠ ૧૫. છોકરાં ને દેડકાં.

પાળે	ફેંકવા	તળાવ
વાગ્યા	કાયર	પથરે
જગાડ	મંડ્યા	જવાબ

કેટલાક છોકરા એક દહાડે તળાવની પાળે પથરે રમવા

મંડ્યા. તેમાં બહુ દેડકાં હતાં, તેમને પથરા ધડધડ વાગ્યા, ત્યારે કાયર થઈ તેમાંનો એક પાણીની ઉપર આવીને બોલ્યો, રે બાઈ, અમને ગરીબને પથરા શામાટે મારો છો ?

એક છોકરે કહ્યું, અમે તો રમીએ છીએ. દેડકે જવાબ દીધો, એ તો અરે, પણ તમારા પથરા અમને વાગે છે, તમારા મનને તો રમત છે, પણ અમે માર્યા જઈએ છીએ.

આપણે સંભાળીને રમવું, એવી રીતે જ આપણી રમત-થી કોઈનો કરોએ બગાડ ન થાય.

પાઠ ૧૬. જમની ને કાશી.—ભાગ ૧.

બેનપણી ભુંગળી તપેલી તાસક

નોતરં વેણ કડછી વખત

એક જમની કરીને છોડી હરો, તેની એક બેનપણી હતી, તેનું નામ કાશી, તે એક દહાડે જમનીને ઘેર આવી. તે વખત જમની એની માની જોડે એક ઘડે લઈને તળાવે પાણી ભરવા જતી હતી. કાશીએ કહ્યું, આજ તું રહે તો આપણે રમીએ. તું જાણે પાણી લાવે, ને હું તારા હાથનલાઈને નોતરં દઈ આવું, ને પછી રાંધું. જમની કહે, હીક, પણ રહે, હું મારાં નાનાં નાનાં વાસાણુ લાવું તેવડે તું રાંધજે. એટલું કહીને ભુંગળી, વેણ, તપેલી, કડછી, તાસક, ધાળી, વાડકા, એવું એવું લાવીને મોંઆગળ મુક્યું.

પાઠ ૧૭. જમની ને કાશી.—ભાગ ૨.

મળા	ખાવાનું	ભાડવું
ધાણી	પહુંઆ	ટેવ

જમનીએ કાશીને પૂછ્યું કે, કહે તો મારી મંછીબાને રમવા તેડી લાવું. પેલી કહે કે ના ના, એ મંછી તો નહીં. એ તો સૌને ગાળો ભાડે છે, ને બહુ લડે છે. ત્યારે જમની બોલી કે ના રે, હવે તો એવી ડાહી થઈ છે કે કંઈ મળ્યા નહીં, મારી જોડે નિરાળે આવે છે, ચોપડી વાંચે છે, ને જરાએ કશું કરતી નથી. મહેતાજીએ એની ગાળો ભાડવાની ટેવ મૂકાવી. કાશી બોલી કે કીક ત્યારે, જા, તેડી આવ, ને કાંઈ ખાવાનું લેતી આવજો ત્યારે જમની બોલી, મારી મા ઘેર હશે તો લાવીરા. શું લાવું વાર? ધાણી, કે પહુંઆ, કે ખીજું કાંઈ? કાશી કહે, ને આપે તે લાવજો. જા, વેહેલી આવજો. તારા આબ્યા-પછી હું જગનને નોતરું દેવા જઈશ.

પાઠ ૧૮. જમની ને કાશી.—ભાગ ૩.

છોટીઓ	બાળક	દેખાય	આટલી
નાનું	મેળાય	ભાથો	વાર

કાશીએ પૂછ્યું, કેમ જમની આટલી બધી વાર લાગી? જમની બોલી, શું કંઈ ખેન, આ મારો છોટીઓ રોતો

હતો તેને તેડવા રહી તેથી વાર લાગી. ત્યારે કાશી ખોલી કે લે, વળી એનું અહીં શું કામ હતું? જમની ખોલી, એ કહે મને રમવા તેડી જા, મૂકીને આવું તો રહે, ત્યારે શું કરું એન, રડતો મેલીને અવાય? કાશી ખોલી, નારે ખાપા. નાનું ખાળક રડતું કેમ મેલાય. લાવી તે ઠીક કરું. વાર, ખાવાનું શું લાવી? જમની ખોલી, મારી મા હજી નથી આવી તે કોણુ આપે? કાશી ખોલી, તું એ મારા જીવી દેખાય છે તો. જો અલી પેલા મારા બે ભાઈ ને ભાણો આવે છે. હવે આપણે કંઈ ખીજી રમત રમીએ તો કેવું?

પાઠ ૧૯.

જમની ને કાશી.— ભાગ ૪.

નિશાળીઆ	લાકડી	પરીક્ષા	સાહેબ
કૂદાવતી	ભણેલાં	ઈનામ	બાકી

કાશી ખોલી, ચાલો હું મેહેતાજી યાહું, ને તમે સૌ નિશાળીઆ થાઓ. ત્યારે કાશીનો ભાઈ મગન ખોલ્યો, કાશી એન, તારાથી મેહેતાજી કેમ થવાય? ત્યારે કાશી ખોલી, તું કહે તો હું સાહેબ યાહું, ને નિશાળ જોવા આવુ. તું મેહેતાજી યા, ને બાકીનાં તમે બધાં નિશાળીઆ થાઓ, ને એથીને ભણો, ને મગન મેહેતાજી કહે તે કરો. હું જાણે સાહેબ તે મારા લાકડીના ઘોડાપર બેસી કૂદાવતી • કૂદાવતી નિશાળની પરીક્ષા લેવા આવું, ને ભણેલાં ને ડાહ્યાં છોકરાંને ઈનામ આપું, ઠીક કે નહીં બાઈ?

પાઠ ૨૦. છોકરા ને બોર.

ઉતાવળ	સામઢું	ગાગર
અલ્યા	નીકળ્યો	મૂઠો

એક છોકરો ગાગરમાં હાથ ધાલી મુઠો બરીને બોર કાઢતો હતો, પણ ગાગરનું મો સાંકડું મારે હાથ માટે અટકી રહ્યો તે કેમ નીકળે નહીં. એવામાં પાસે એક જાણુ ઉભો હતો તેણે કહ્યું, અલ્યા છોકરા, તું અરધાં બોર પડતાં મૂક, અરધે હાથ નીકળશે. છોકરે પેલાની શીખા-મણુ માનીને તેમ કયું કે હાથ ઝડ નીકળ્યો.

આ વાતમાંના છોકરાની પેટે ન કોઈ એક જૂરે સા-મઢું લેવા જાય, તેના હાથમાં છેલ્લી વારે લગારે આવે નહીં. બહુવામાં પણ ઉતાવળ કરીને સામઢું શીખવા જાય, તો કંઈ આવડે નહીં.

પાઠ ૨૧. સાતપૂછડીઓ. ઊંદર.

પૂછડીઓ	ખીજવડું	હજમ
ખાંડો	કપાલી	ચીડવે

એક જંદરનું બચ્ચું હતું તેને સાત પૂછડીઓ હતી. એ બચ્ચું નિશાળે જાય, ત્યારે સૌ તેને જંદર સાતપૂછડીઓ,

જેંદર સાતપૂછડીઓ, કહીને રોજ ખીજવે. પછી એક દહાડો તેણે એ વાત એની માને કહી. ત્યારે તે ખોલી, જા બેટા, હજમને ત્યાં જઈ એક પૂછડી કપાવી આવ. પછી તેમ કરીને ખાતે દહાડે નિશાળે ગયો, ત્યારે સૌ છપૂછડીઓ કહેવા લાગ્યા. વળી એક કપાવી આવ્યો, ત્યારે સૌ પાંચપૂછડીઓ કહી ચીડતે. એમ કરતાં કરતાં એક પૂછડી રહી, ત્યારે સૌએ એને એકપૂછડીઓ કહેવા માંડ્યો, ત્યારે એ એક પણ એણે કપાવી નાખી, ત્યારે તો ઉંદર બાંડો એમ કહેવા માડ્યું. ત્યારે એણે એ વાત માને કહી. તેણે શીખામણુ દીધી, કોઈના ખીજવ્યાથી ખીજાએ નહીં, તો પછી કોઈએ ખોસ નહીં.

પાઠ ૨૨. હાથ,

કામકાજ

કોરાળી

મનૂર

સાંધા

બિચારો

બાઈડીઓ

દરજી

ધોબી

સૂતર

કલમ

અક્ષર

મોતી

કામ કાજ કરવામાં હાથનો ખપ પડે છે. હાથનું કામ

તે હાથેવરીજી દીક્ર થાય હાથમાં અને આંગળાંમાં નાના નાના સાંધા ધણા છે, તેથી જેમ તેને વાળવાં કરવાં હોય, તેમ વળાય. સૌ કોઈ હાથવતી કામ કરે છે. મનુર કોદણી લઈને ખોદે છે. બાઈડીઓ સૂતર કાંતે છે. દરજી લગડાં શિવે છે. ધોળી ધુમ્મે છે. એવાં કામ કરવાને હાથ કામમાં આવે છે. હાથે કલમ ગ્રાહીને આપણે લખીએ છીએ. કોઈ તો મોતીના દાણા જેવા અક્ષર લખે છે. આપણે હાથે જમીએ છીએ. જે બિચારને હાથ ન હોય તેનાથી કેમ જમ્યાય ? તેનાથી તો કંઈએ ન થાય.

પાઠ ૨૩. નિશાબીઆને શીખામણ.

ધ્યાન	કરો	માયા	વઢવું
પાંસરા	વેળાસર	મન	બૂઝ

ધેર કે રમવાને ઠેકાણે જેમ કરતા કરો છો, તે ખોલો છો, તેમ નિશાબે કરવું નહીં. ચોપડીમાં મન રાખીને પોતાનો પાઠ ભણવો. તમારી પાસે જે છોકરા હોય તેમની જોડે રમવું નહીં, કે વાતસરખી પણ ન કરવી.

ગહેતાજી શીખામણ દે તે માનવી. આપણને બૂઝ પડી હોય. તે ગહેતાજી બતાવે. તો તે ઉપર ધ્યાન રાખવું.

નિશાબમાં સૌ ઉપર માયા રાખવી. કોઈને ગાળો દેવી નહીં, કોઈ સાથે વઢવું નહીં. કોઈ છોકરાં કદી કાંઈ ખોટું કામ કરે. તો તેમને કહેવું જે કરીને એવું કરશો માં નિશાબે છૂટી થાય ત્યારે પાંસરા ધે. જવું ને જો માયાપે રમવાની છૂટી આપી હોય, તો રમીને વેળાસર ધેર જવું.

પાઠ ૨૪. નિશાબીઆને શીખામણ.

નિત્યે	ચિત્ત	પેર	ચોડી
નીસરી	રૂડી	ગુરૂની	શિક્ષા

દોહરા.

નિત્યે જીવું નિશાબમાં,
જાગવું ચોડી ચિત્ત ;
ગુરૂની શિક્ષા માનવી,
રૂડી રાખી રીત. ૧
રાખો નહીં મન રમતમાં,
સમજો સારી પેર ;
નિશાબમાંથી નીસરી
જીવું પાંસરું ધેર. ૨

ક. ૬૦ ડા.

પાઠ ૨૫. બકરીની વાત.—ભાગ ૧.

વિચાવાની	રોડીને	વિચાર્યું	ઢેકાણું
ગાડાવાળો	નીચે	રસ્તો	વિચારે

આ નીચે લખેલી બકરીની વાત બહુ સારી છે. માટે તે ધ્યાન રાખીને વાંચવી. આ બકરી હતી. તે વિચાવાના ધર્મ ત્યારે ૧૫ વિચાર્યું કે મારે અમ્મ્યાં ઘરા, તેમને રહેવાનું ઢેકાણું જોઈશે માટે આક પર ખાંડ. પછી તે

ગામનો રસ્તો રોકાને બેઠી, એટલે એક ગોળનું ગાકું જનું હતું તેનો ગાડાવાનો કરે, બકરી બકરી, વચમાંથી ઉઠે. ત્યારે બકરી બોલી, અરે મુરખ, બકરી બેન નથી કહેવાતું? ત્યારે પેલી બોલ્યો, બકરી બેન, બકરી બેન, ઉઠોને. પેલી કહે, ગોળનું માટલું આપે તો ઉઠું. પેલે બિચારે એક માટલું આપીને તેને ઉઠાડી. તે માટલું લઈને બકરી ઘેર ગઈ.

પાઠ ૨૬. બકરીની વાત.—ભાગ ૨.

શેરડીનું	કોપરાં	દાખા	કારીને
ટોપલી	ભીંતો	માર્ગ	ભારો
નળીઆં	છાયું	છાપરં	•

પેલી બકરી માટલું મૂકી આવીને પાછી માર્ગ રોકાને બેઠી, એટલે એક શેરડીનું ગાકું આવ્યું. તેની કનેથી એ શેરડીનો એક ભારો લીધો ત્યારે ઉઠી. એ ભારો મૂકી આવીને વળી તે ને તે ડોકાણે આવીને બેઠી, એટલે *કોપરાંનું ગાકું જનું હતું તેના ધણીકનેથી એક ટોપલી કોપરાં લીધાં. વળતી પેલી બકરીએ ઘર બાંધવા માંડ્યું. શેરડી આવી હતી તેના દાંડા કર્યા, ગોળનું માટલું આવ્યું હતું તેમાંથી ગોળ કાઢીને ભીંતો કરી, ને શેરડીવની છાપરં કરીને તેના ઉપર નળીઆંને ડોકાણે ટોપરાં વડે તે નાખે ૯ યું. ને માંહે વિચ્છાઈ. તેને સાત બચ્ચાં થયાં.

પાઠ ૨૭. બકરીની વાત—ભાગ ૩.

કમાડ ઉઘાડશો કેરાં બારણાં વાશીને
ભીંતરડી છાયાં રખડવા આડું વલે

બકરી ચરવા જાય ત્યારે બચ્ચાંને કહેતી જાય કે જોજો, તમે કમાડ વાશીને ઘરમાં રહેજો, ને કોઈ આવે તો ઉઘાડશો માં. હું આવીશ તેવારે આમ જોલીશ, “ગોળકેરી ભીંતરડી, શેરડીકેરી દાંડા, ટોપરીએ ઘર છાયાં, બચ્ચાં બારણાં ઉઘાડો.” એ સાંભળી ત્યારે બારણું ઉઘાડજો. કોઈ ઘરમાંથી બારણું જરૂર માં છે. જો બચ્ચાં તો માની શીખામણ માને, પણ સાતધું માને નહીં. બકરી રોજ શીખામણ દે, પણ એ આડું બચ્ચું માને નહીં. મા જાય કે રખડવા નીકળે. એ બચ્ચાની શી વલે થઈ તે હવે હું તમને કહી કહીશ.

પાઠ ૨૮. બકરીની વાત.—ભાગ ૪.

અમથી આડું રખડવા જોડેલી
બહાર આવડતું સુખી

એક કહાડો બકરી ચરવા ગઈ, ને બધાં બચ્ચાં કમાડ વાશીને ઘરમાં બેઠાં. એક પેલું આડું બચ્ચું બહાર રખડવા ગયું. એવામાં એક વાઘે આવીને તેને મારી નાંખ્યું. આ વાત બકરી બનેલી તો નથી, કેમતે બકરીને કંઈ જોલનાં કે ઘર બાધનાં આવડતું નથી; ગોળ શેરડી ને ટોપરાંવલી કંઈ ઘર બાધાય નહીં; બકરીને સાત બચ્ચાં

યાય નહીં. ને તેનામાં સમજાએ હોય નહીં. એ વાત તો અમથી જોડેલી છે. એમાંથી શોખામાયુ એટલી સેવાની ને મા કહે તે છોકરાં માને તો સુખી યાય, નહીં તો પેલા બકરીના બચ્ચાની પેઠે દુઃખ પામે.

પાઠ ૨૯. રોતો છોકરો.

સવારમાં	પોહોળું	તાણતો	ઉંદરડી
નહોરં	ઓપડ્યાં	બેંકડો	લાહે

એક માતી કરીને છોકરો હતો, તેને એવી ટેવ કે સવારમાં ઉઠે કે રોવા માંડે, નહાતાં રોય, નિશાળે જતાં રોય, જમતાં રોય. કાંઈ જરા યાય કે રાય ; એની મા ધણુએ સમજાવે, પાણુ રોવાની ટેવ મેલે નહીં. એક દહાડે પેણુનું માંડું કરી સુતો સુતો બેંકડો તાણતો હતો, એવામાં એક નાની સરખી ઉંદરડી તેના ગોંમાં પેસી ગઈ, ને તેના નહોર ખેડા, તેથી જીભે લાહે બળવા માંડી, તે એની માએ કડવાં કડવાં ઓસડ ઓપડ્યાં ત્યારે મઠી. તે દહાડાથી માતીએ રોવાની ટેવ મૂકી. શે રો કરે તે છોકરાં ગાંડાં કહેવાય.

પાઠ ૩૦. તાંબા પીતલનાં વાસણ.

તાંબાકુંડીઓ	માંજેલાં	ગરમાં
ધોળાશપર	પીતળનાં	ગોબાદ
અથડાય	સાચવવાં	ચળકતાં

તાંબાનાં વાસણ લાલ રંગનાં હોય છે. કથરોટ, તાંબા-

૬ ને લોટા સારીપો માંજેલા હેય, તાર તા ખૂબ ચળકતા જણાય છે.

પીતળનાં વાસણુ પીળા રંગનાં હોય છે. તપેલાં, થાળાઓ, લોટા, લોટીઓ. વાડકા, તાસકા, એવાં એવાં ધણાં વાસણુ પીતળનાં થાય છે.

થાળીઓ, ગરમાં, અને વાડકા કાંસાના થાય છે. કાસું રંગે પીતળ જેવું છેક પીળું નથી હોતું, પણ ધોળારાપર હોય છે. તાંબા પીતળનાં વાસણુ ભોંયપર પડે કે અથડાય, તો કદારા ગોભાય, પણ કાંસાનાં વાસણુ તો ફૂટી જાય, માટે એ વાસણુ ખુબ સાચવવાં.

પાઠ ૩૧. હૂગડાંનાં નામ.

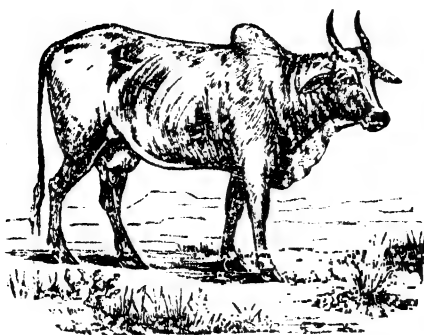
નાનીશી પિછોડી પાધડી જમદાની

પોતડી હીરકોરી હલકી

અલ્યા છગન, તું નિશાળે આટલી નાનીશી પોતડી, ફોટેલી અંગરખી, ને મેલી ટોપી પહેરાને આવે છે એ શું? જોને પેલો તારા કાકાનો દીકરો ગયોય છે, તોપણ ધોતી, પાધડી, અંગરખું, પહેરીને આવ્યો છે, અને પિછોડી પણ નાખી છે.

છગન બોલ્યો, મારા બાપા કહે છે કે તું આંક ભણી રહીને નામાં લખતાં શીખીરા ત્યારે તારેમાટે એક હીર-કોરી ધોતી લઈરા, ને એક હલકી પાધડી અપાવીરા. તે પહેરીને રોજ નિશાળે જાજે; જમદાનીનું અંગરખું તો એક છેજ.

પાઠ ઉર. ગાય.

વાગોળવું ખરીઓ ફાટ બળે
માખળ હલાવે ભાને

જુઓ, પેલી ગાય ચરે છે. એને ધાસ બહુ ભાવે છે. ચરી રહીને બેઠા છે, તોએ મોં હલાવે છે. એ વાગોળે છે. ને ખાવું હોય તે પાછું મોંમાં લાવી આવવું એને વાગોળવું કહે છે.

ગાયને બે રીંગડાં છે, ચાર પગ છે, ને એક પૂછડું છે. એના પગની ખરીઓ જુઓ, તેની વચમાં ફાટ છે. તેથી જાણે એક પગે બળે ખરીઓ હોય તેવું દેખાય છે.

ગાયનું દૂધ આપણા ખાધામાં આવે છે. ને તેનું દહીં ને છાશ થાય છે. બાજુનું શું શું થાય છે? માખણ ને ધી. ત્યારે તો ગાય ધણીજ કામની છે.

ગાયેની શી શી વાત કહી? તેને ધાસ ભાવે છે, ખાધા પછી વાગોળે છે, તેને બે રીંગડાં છે, ચાર પગ છે, ને

અરીઓની વચમાં ફાટ છે. તેનું દૂધ આધામાં આવે
છે આ પાણે મળે એક ગાયોના ટોળા મહિલા ગાયો
છે. તે છોટું ફરે છે.

પાઠ ૩૩. ગાયની કવિતા.

ગુણ અગણિત ખાતે જન પંખી નર નાર
આધાર પશુ માણ જન્મતી સુખદાતા

લેહા.

ગુણ અગણિત છે ગાયમાં,

સુખદાતા કહેવાય ;

દે છે તે હજી દૂધ ધી.

ખાતે સૌ જન આધ. ૧

પશુ પંખી નર નારને

જન્મો જન્મતી વાર ;

ધણું કની ધી દૂધ છે,

એક પ્રાણ આધાર. ૨

ક૦ ૬૦ ડા૦

પાઠ ૩૪. દૂધની જણાવો.

દૂધપાક	ધારે	ખડખાં	જમીનય
ચાતળી	વલોવે	તાવીને	લોચો
ખૂંડે	માવો	પેંડા	ખરકી

દૂધમાં થોડા ઓખા લાગે, ને પછી ધણી વાર ચૂસાવર

મગ્ગીને દૂધને બાળે, પછી ખાંડ નાખે, એટલે દૂધપાક થાય. એખા પાણીમાં રાંધીને પછી થોડું દૂધ નાખે છે તેને ખીર કહે છે. દૂધને બાળી બાળીને છેક લોચા જેવું કરે તેનું નામ માયો. એમાં ખૂંચ એટલે ધીએલી ખાંડ ભિળીને પછી લીંબુ લીંબુ જેવડી ગોળીઓ બાળે તે પેડા કહેવાય. ખાંડગી ચાસણી કરીને મોઢે માયો નાખે, ને પછી તેને ઢરે, એટલે તે બરફ થઈ. રાતે દૂધમાં જરા ઘારા કે બીજી કંઈ ખટારા નાખે, ને ઢાંકી મુકે તો બીજા દહાડે તે બધું દૂધ જામી જાય, ને ખડખાં બંધાય એ દહીં થયું. દહીંને પાણી નાખીને વલોવે એટલે ઘારા થાય. તેમાં ઉપર ચીકણું ચીકણું તરે તે માખણ. માખણને તાલીને ધી કરે છે.

પાઠ ૩૫. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૧.

લેખણ	છાનામાના	માન્યું
સંતાડીને	પડેલી	ટેવ

હું તમને એક ચોરની વાત કહું. જૂઠા કરીને એક છોકરો હતો. એ કોઈક વેળા કોઈની લેખણ સંતાડીને ઘેર લઈ ગયો. તે જોઈને એની મા બોલી, અલ્યા જૂઠા, એ તારી લેખણ ન હોય; જા જેની હોય તેને આપી આવ. પણ જૂઠું માન્યું નહોં. એક દહાડે નિરાજમાં કોઈની પાઈ પડેલી હતી, તે એણે દીધી. એ પાઈ લઈ મહેતાજીને આપી નહોં, પણ પોતે છાનામાના તેનાં ચોર ખાધાં. એ વાત કોઈએ જાણી નહોં તેથી જૂઠાને આશી ટેવ પડી.

પાઠ ૩૬. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૨.

પાવલી ચોરી લટકાવી ફજેતી
માનવું કાગળ કોટ

પેલો જૂઠો ઘરમાંથીએ માઆપથી છાનું છાનું ચોરી
માય, ને પૂછે ત્યારે માને નહીં, ને કહે જે મેં તો નથી
ખાધું. એમ કરતાં કરતાં જૂઠાએ નિરાળના કોઈ છોક-
રાની પાવલી ચોરી. એ ચોરી પકડાઈ, ને તેને મેહતા-
જીએ લઈ ગયા. પછી મેહતાજીએ તેની કેવી વલે કરી
તે જુઓ. એ પાવલાને ઢાગળપર ચોડીને તે ઢાગળપર ‘જૂઠાએ
ચોરી’ એમ લખીને તેની કોટે લટકાવીને નિરાળવચ્ચે
ઉભા કીધો, તેથી સૌ છોકરાએ તેની ફજેતી જોઈ.

પાઠ ૩૭. જૂઠાની વાત.—ભાગ ૩.

દીકરાની વડવું શરમાયો હવાલ
વાળુ પેહેલાં સોંપ્યો

પેલા જૂઠાના આપને તેડાથીને મેહતાજીએ બધી વાત
કહી. પોતાના દીકરાની ચોરી કરવાની ને જૂઠું બોલ-
વાની ટેવ સાંભળીને તેને બહુ દુઃખ થયું. પછી મેહતા-
જીએ તે છોકરાને તેના આપને સોંપ્યો. તે વઢીને તેને
ઘેર તેડી ગયો જૂઠો એટલો શરમાયો કે રાત્રે બાળુએ
ન કર્યું. જુઓ છોકરાં, ચોરી કરે તેને જૂઠું બોલવું
પડે, ને પછી તેના આવા હવાલ થાય. બાળુ તમારી
ચોપડી કે કાંઈ જણસ કોઈ ચારે, તો તમને કેવું લાગે

વાહ! તી ખીજને પછુ એવું કેમ ન લાગે? માટે કોઈનું
કશું સવું નહીં. ખીજની જાણ સંભળી હોય, તો તેને
પેઠેમાં પૂછવું. ને તે હા કહે તો સરી.

પાઠ ૩૮. જૂઠ ને સાચ વિશે.

કરી પાપી દેહ શોભે પુરો
ઉપાય સ્નેહ રાચે જગપતિ

દોહરા.

જુઠું જોલે ને કરી,
પાપી પુરો રાચ ;
તે માટે આગક નમે,
ન કરો એ ઉપાય. ૧
સાચામાં સુખ છે ઘણું,
સાચે ક્ષીનો સ્નેહ ;
સાચે રાચે જગપતિ.
સાચે શોભે દેહ. ૨

૨ ૧૦ ૩૧

પાઠ ૩૯. મેનો.

ગાંધીની	ઓંગપીતો	વાદા	મામા
બરામ	દરાખ	*મગદની	આરોળી
દુકાન	કાજુ	ખજૂર	

આને હું મારા મામાસાથે ગાંધીન દુકાન ગયો હતા.

* મગદની એટલે મગની રોંગ નેને વિનાયતી રોંગ કે
બોલાઈગ કહે છે.

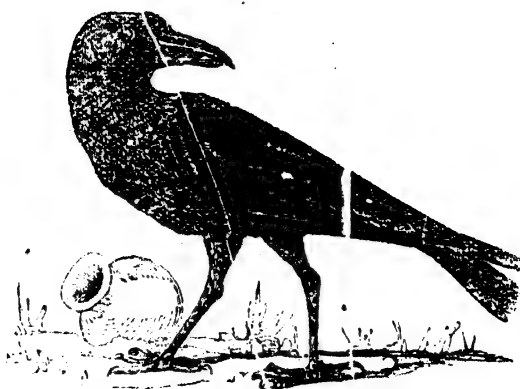
તે ગાંધી મારા મામાનો ઓળખીતો હશે, તેથી તેણે મને એક બદામ આપી, તે મેં ખાધી. પછી મને મંગળની ટોપલી બતાવી તેમાંથી ખવાઈ તેટલી તે આપી. પછી કાઠુ ને ખજૂર આપ્યા. મારા મામાએ દરાખ ચારોળો વેચતાં લીધાં. વળતી કેટલી એક ટોપરાંની વાટી લઈને અમે ઘેર આવતા હતા, એટલે ખીજી દુકાનવાળાએ મને કહ્યું કે બાણીઆ, મામાએ શું શું ખાવાનું અપાવ્યું. ત્યારે મને તો અપાવ્યું હતું તે કહ્યું. ત્યારે તે કહે કે ખારેક ખાધી? એમ કહીને એક આપી. તે ખાઈને હું પાછો ઘેર આવ્યો.

પાઠ ૪૦. સાત વાર.

ચંદ્રમા	સરસ્વતી	વિદ્યા
ઘણાખરા	દિવસ	વાર

તમારી નિશાળમાં સાત સાત દહોડે એક વાર છૂટી મળે છે તે રવિવાર. રવિ એટલે સુરજ. પછી ચંદ્રમાનો વાર આવે છે તેને સોમવાર કહે છે. સોમવારકેડે મંગળવાર, ને પછી બુધવાર. ત્યારપછી ગુરૂ આવ્યો. કેટલાક લોક છોકરાને ગુરૂ તરે નિશાળે મૂકે છે, એમને સરસ્વતી એટલે વિદ્યા પેટેલી આવડે. પણ ચિત્ત રાખીને બસુ તેને બધાએ વાર સરખા છે. પછી શુક્રવાર. તે દિવસે ચણા ખાવાનો ચાલ છે. રવિથી શુક્ર છઠો છે, ને સાતમો વાર રાત્રિ છે.

પાક ૪૧. કાગડો.

જબરી	ચમ્પાર	ડોલતો	લાંક
વહાણામાં	કીડા	જનાવર	મેહેનતુ
માંસ	કૂદતાં	સાંજ	માળો

કાગડો કાળો ને તેની ચાંચ લાંબી ને જબરી હોય છે, તેથી તે ભોંય જોદે છે. તેને બે પગ ને એક એક પગે ચમ્પાર ચાંગળાં છે. તે ડોલતો ચાલે છે, ને ચમ્પાર, કીડા, કે માંસ ખાય છે. ને મુઝેલાં જનાવરની આંખો ફીડી ખાય છે.

કાગડા મેહેનતુ તો ખરા, પણ લાંક બહુ. જ્યાં ત્યાં કૂદતા ફરે છે. કોઈ વાર કૂતરાને નસાડે. જ્યાં ફાવે ત્યાંથી ખાવાનું લઈ જાય. બાલકના હાથમાં કદી રોકેલા હોય, તો તે પણ લઈ જાય.

- કાગડા ઝાડપર માળા બાંધે છે. સૌ પોતપોતાના માળો ઓળખે છે, ને સાંજે તેમાં જઈ મુઝે છે. વહાણામાં મુરજ ઉગ્યા પેહેલાં ઉઠીને એ કા કા કરવા માંડે છે.

પાઠ ૪૨. કાગડાવિષે કવિતા.

ભાળો પાખાળો રૂપાળો ચોંપે હણવાં ચતુર
કાગ રાગ કાંકરો આહે જલદી માળો

દોહરા.

ખેલે માળો પાંધવા,
ભાળો કાળો કાગ ;
ખે પાંખાળો જીવતો,
નહો રૂપાળો રાગ. ૧
કોય લહને કાંકરો,
ચોંપે હણવા આહે ;
ચિતમાં ચેતી ચતુર તે,
જલદી જીડી જાય. ૨

ક૦ ૬૦ ડી૦

પાઠ ૪૩. સગાં.—ભાગ ૧.

પીતરાઈ મોળાઈ બત્રિજે ભાણેજ
સાળીઓ બનેવી માસો કૂઓ

મારે એક ભાઈ ને એક બેન છે. મારા બાપનો ભાઈ
તે મારો કાકો લાગે ; કાકાની વહુ તે કાકી. કાકી ને
કાકાનો હું નિજો થાઉં. માનો ભાઈ તે મામો, મામાની
વહુ તે મામી. મામા ને મામીનો હું બાણેજ કહેવાઉં. બાપનો

બેન તે ફોઈ. ફોઈના વરને કૂઓ કહે છે. તેમજ માની બેન તે માશી, અને માશીનો વર તે માસે કહેવાય.

કાકાનાં છોકરાં મારાં પીતરાઈ થાય, પણ મામાનાં છોકરાં તો *માબાઈ બાઈબેન કહેવાય.

બેનનો વર તે બનેલી, અને વહુનો બાઈ તે સ્ત્રી, વહુની બેનો તે સાળીઓ કહેવાય.

પાઠ ૪૪. સગાં.—ભાગ ૨.

જમાઈ સાવકાં ઓરમાઈ
સંપસંપીને વેવાહી વેવાળ

એક માબાપનાં છોકરાં હોય તે સગાં બાઈબેન કહેવાય, પણ બાપ એક ને મા જૂદી જૂદી હોય તે સાવકાં કે ઓરમાઈ કહેવાય, અને તે મા પણ સાવકી કહેવાય. જો મા એક ને બાપ જૂદા જૂદા હોય તો તે †દુધ-બાઈ કહેવાય. ઘણાં ઘરમાં તો સાવકાં સાવકાંને બનતું નથી, પણ એ ઘણું ખોટું છે. સૌએ સંપસંપીને ચાલવું જોઈએ.

દીકરીનો વર તે જમાઈ, અને દીકરીનાં માબાપ તે જમાઈના સાસુ સસરા થાય. વરવહુનાં માબાપ તે એક બાબને વેવાહી વેવાળ કહે છે.

* મેબાઈ એટલે મોમાળની કોરનાં.

† દુધબાઈ એટલે આંગળીઆત કે ફોઈ.

પાઠ ૪૫. કાપડ.

ચૌદું ખારી વાણોતર બાસ્તો હાટ
કડાવ્યું દોરીવાણિઆ કાલે સેલું જજમ

કાલે હું ચૌદે દોરીવાણીઆની દુકાને ગયો હતો. મારે-
કાજે અંગરખાનું લગડું વેચાતું સેવાને માટે બાપા મને
તેડી ગયા હતા. ત્યાં હાટમાં જોયું તો ખાદી, બાસ્તો,
સેલું, જમદાની, એવું એવું પડેલું હતું. જમદાનીમાંથી
મારે કાજે એક અંગરખા નેટલું લગડું કૂણવું; જજમ
કરાવવા માટે બાપાએ યોડીરોક ખાદી ને સેલું લીધું.
અમારા વાણોતરે એક અંગરખા નેટલા બાસ્તો લીધો, ને
પછી અમે ઘેર ગયા.

પાઠ ૪૬. બાર મહિના.—ભાગ ૧.

દીવાળી	ઉતરાણ	વસંત	પર્વ
રામનવમી	અખાત્રીજ	વરસ	મહિના
શિઆળો	ઉનાળો	ટાઠ	

વરસના બાર મહિના. દીવાળીને પીજે દહાડે નવું
વરસ એસે છે પહેલા મહિનો કાર્તિક. તેમાં દેવદીવાળી
આજે છે. ત્યારેકેકે માગસર મહિનો. પછી પોરા, એ
મહિનામાં ટાઠ ઘણી ને ઉતરાણનું પર્વ આવે છે. માઠ
મહિનામાં વસંતપંચમી આવે છે. ઉપજા ચાર મહિના
શિઆળાના કહેવાય છે. હવે ઉનાળાના ચાર મહિના આવે

છે, તેમાં પેહેલો ફાગણ; તેમાં હોળીના દહાડા આવે છે. પછી ચૈત્રમાં રામનવમીનું પર્વ આવે છે. વૈશાખમાં અખાત્રીન.

પાઠ ૪૭. બાર મહિના.—ભાગ ૨.

ઓમાસું આવળ વરસાદ ઉતરતાં
પચુસણ પખવાડીઉં શરાધીઆં દશરા
ગોકળઆઠમ ગણપતિચોથ તિથિ

રિઆળાના ને ઉનાળાના મળીને આઠ મહિના ગયા પછી ચાર મહિના વરસાદના આવે છે, તેને ઓમાસું કહે છે. પેહેલો મહિનો અષાઢ, તે ઉતરતાં દીવાઓ આવે છે. એ પછીના આવળ મહિનામાં મેળા ઘણા હોય છે, ગોકળ આઠમ ને આવક લોકનાં પચુસણ પણ એજ મહિનામાં આવે છે. બાદરવાના પેહેલા પખવાડીઆમાં ગણપતિચોથ ને ખીજમાં શરાધીઆં આવે છે. પખવાડીઆની પંદર તિથિઓ. આસોમાં પેહેલાં દશરાનું પર્વ આસા પછી દીવાળી આવે છે.

પાઠ ૪૮. વાળં.

વરધોડો સરખાઈ નગારાં ભુંગળ ધડીઆળ
દેવળ તલુડાં જમકારો કુંડાળું પખાળ
નાદ ઝાંઝ ધંદ

વાહવા! આ વરધોડો જીવાળી તો મળ છે! માંહે નગારાં ને સરખાઈ વાગે છે. એક જોય તો ઢોલ વગાડે

છે. મહિ ભુંગળા વગાડનારા પણ આપ્યા છે. ભુંગળાં કરતાં તવુડાંનો સાદ બહુ બારે હથે ખરે વાર? આ ભુંગળા તો લાંબી છે, ને તવુડું તો મેં જોયું હતું તે ડુંગળાજેવું વળેલું હતું. વરપોડાની પછવાડે ગાડામાં આ કેવું મોટું નગારું છે, વાહ! દોનકરતાં પપ્પાજનો નાદ જૂની જાનનો હોય છે. ઝઝનો ઝમકારો બહુ થાય છે. થડીઆળ ને ધંર દેવળમાં વગાડવાને રાજ્ય છે.

પાઠ ૪૯. જન્મગાંઠ.

વરસગાંઠ	પેહેરાબ્યાં	કંસાર
રાઈતાં	બીડાં	અડાડ્યો
ધંરેળાં	પાનસોપારી	કઢી

મીઠા, તને એક વાન કહું. કાલિ મારી વરસગાંઠ હતી. મને આપ્યએ મારાં મારાં લગડાં ને ઘરેણાં પેહેજ્યાં હતાં. જન્મવાનું પણ સાંચું હતું, કંસાર ને રોટલી હતી, બીડાં ને કારેલાંનું શાક હતું. ને રાઈતાં પણ હતાં. આવ્યાની બહુ મજા પડી. મારી મંઘી બેનના વરને જન્મવાને તેડ્યો હતો. તે તો કંસાર ઉપરજ મંડ્યો, ને તેજ આધ્યો. પછી જરા ભાન, ઘાન, ને કઢી લીધી. ખાન કરાને તો હાથ પણ અડાડ્યો નહીં. જમી રહ્યા પછી સોને પાન-સોપારીનાં બીડાં આપ્ય.

પાઠ ૫૦. ઓગખાઈ.

ઉતરાવી	શરીર	ફિકર	ધસવા
સાબુ	ગૂમડાં	કોહો	જૂઓ
દાતણ	ઉલ	ગંધાય	મસાળવું

અલ્યાં છોકરાં, આવો હું તમને એક શીખામણુ દઉં. તમારે કદીએ ગંદાં રહેવું નહીં ; માંદાં હાથે કે સાજાં, પણ શરીર ઓગખું રાખવું. પહેરવાનાં લગડાંએ ઓગખાં રાખવાં ; હાથ, પગ, મોં, ને અખું શરીર ઓગખું રાખવું. સાબુ ઓળીને ને કોઈ નહાય, તેનું શરીર વધારે ઓગખું થાય છે. શરીરે ઉલ ન ચડવા દેવો, કેમતે એમાંથી ગૂમડાં ને કોહો થઈ આવે છે. માથું ઓગખું ન રાખીએ તો માથમાં જૂઓ પડે. લગડાં જડાં હોય તો ફિકર નહીં પણ ધોળેલાં રાખવાં, ને તે ઠીક પહેવાં.

સવારે ઉઠીએ એટલે દાતણ કરવું, પછી ઓળી મસાળાને નદાઈ લેવું. દાતણ કરતી વેળા જરા મીઠું લઈને દાંત ધસવા ને ઊલ ઉતારવી. અમ ન ફરીએ તો માથું ગંધાય, ને પછી દોઢપાસે ઉંચું ન રાખે.

પાઠ ૫૧. રોટલો.

ઉપણે	જૂઓ	ઉથલાવીને	લાડવા	ખેડવું
તાવ	પાકવું	*કલેહું	લોહો	શેકવું

ઘેર ધાસ ખાઈને જીવે છે, પણ આપણે તો અનાજ ઓગખીએ છીએ. અનાજ ખેતરમાં પાકે છે, ખેતરને એડીને તેમાં અનાજ વાવે છે. વરસાદ આવે તેથી

* કલેહું એટલે ઠીકરાતી તાવડી.

અનાજ ઉગી નીકળે છે, ને મૂરજને તાપે પડે છે તેને મસળીને ઉપણે છે, એટલે દાણા નીકળે છે. કાચું અનાજ ખાય તો પેટમાં દુખે, તેથી તેને રાંધીને ખાય છે. દળીને રોટલા કરીને ખાય છે. પાણીએ લોટ બાંધે છે, ને તેને સારીપેઠે મસળે છે. પછી જવડો રોટલો કરવા હોય તે પ્રમાણે લુઓ કરે છે, તે રોટલાને બે હાથે ધડે છે, અને તે કલેઠાં કે લોઢી ઉપર નાંખીને શેકે છે. એક મર શેકાયો, એટલે તેને ઉથલાવીને ખીજી મર શેકે છે, એટલે રોટલા થાય છે.

દુધ ને રોટલા, દહીં ને ભાત,

લાડવા ને વાજ, ખાઓ મારા લાજ.

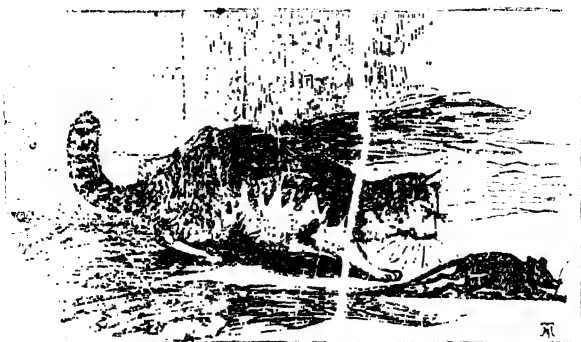
પાઠ ૫૨. બલા છોકરાની વાત.

દીમણું ગબરાવું વારો ખસેડ્યા ધરાવું
હીંચકા કોણી બઝારીને ખૂબ

એક વખત ઘણાએક છોકરા હીંચકા ખાતા હતા. ત્યાં એક ધરીળ છોકરો હીંચકા ખાવા લાગ્યો, એટલે એક છોકરે તેને કોણી મારી, તે તેની આંખ ઉપર વાગી, ને મોટું દીમણું થયું. તે રોતો રોતો આંધો જતને ઉગ્યો. પણ જોણે કોણી મારી હતી, તે તો તેની સાથુંએ જુઓ નહીં, ને હીંચકા ખાયા કરે. પછી હીંચકા ખાઈ ખાઈને ધરાયો, ત્યારે ખાજખાજે હીંચકા ખાવા માંડ્યા, પણ પેલો છોકરો રોતો હતો, તેનો વારો તો આવેજ નહીં, એટલે એક બલા છોકરાને દયા આવી, તેથી તેને હીંચકા આગળ બઈ ગયો, ને જો છોકરા હીંચકા ખાતા તેમને

વેગળા ખસેડયા, ને પેલા છાકરાને દોરડે ખત્રાડીને તેને
પેટ ભરીને ખૂણ હોંચકા ખવરાવ્યા.

પાક પડ. ઉંદર.

કાતરી	ચંચળ	ફૂંકતો
લોડ	તરત	ખૂણેખોચરે
સંતાર્ધ	સર્વે	ભોંય

ઉંદર તો સર્વેના દીઠામાં આવે છે. એને ચાર પગ
ને પૂછડી હોય છે. એના દાંત ખલુ જખરા હોય છે,
તેથી તે ભોંય ખોદે છે, ને લગડાં પણ કાતરી ખાય
છે. ઉંદરની જાત ઘણી ચંચળ છે. જાલવા જઈએ તો
ઝટ લપને નાસી જાય. કોઈ વખત ઉંદર માણસના પગ
કરડે છે, તેની ખગર પડી નથી, કેમજે લોક કહે છે
કે એ ફૂંકતો જાય છે, ને કરડતો જાય છે. એ એવો
છે તો ખરો, પણ બિલાડીઆગળ એનું કશું ચાલતું
નથી. એને દેખે કે તરત ખૂણેખોચરે સંતાર્ધ જાય, ને જરાએ
ચૂંકે ચાં કરે નહીં.

પાઠ ૫૪. હિંદરવિરો કવિતા.

રંજડ	ધાડ	ખાસાં	મની
દીવટ	કપડાં	ઉપાય	પાર

જોખાઈ.

વધ્યા હંદર હારો હાર,
 પકાયા પણ નહીં આવ્યો પાર.
 રાત્રિ તો માંડે રંજડ,
 ઘડવડ જાણે આવી ધાડ. ૧
 ખાસાં કપડાં કુરડી ખાય,
 દીવાની દીવટ લઈ જાય.
 એનો એકે નહીં ઉપાય,
 મની મળે તો મહા સુખ થાય. ૨

ક૦ ૬૦ ડી૦

પાઠ ૫૫. બકરી.—ભાગ ૧.

પાંદડાં સાંભરે છે બાપડી ઝોલું વાળ

છોકરાં તમે પેહેલાં બકરીની વાત વાંચી તે સાંભરે છે
 કે જાણી ગયાં? જૂજશામાં હો. તમે બકરી તો દીડી
 હરો. કહો, એને હાથ પગ કેટલા હોય? નહીં તો સાં-
 બળો હું કહું, બકરીને એકે હાથ ન હોય, પણ પગ
 ચાર હોય. હાથવિના તેમનાથી રંચાય કે ખવાય નહીં.
 કોઈ રાધિલું મૂકે તો તે ખાય, ને નહીં તો પાંદડાં ને
 કાચા દાણા ખાઈને પેટ ભરે. ગાયો ને કૂતરાં જેમ
 મોઢીથી ખાય છે તેમ બકરાંએ ખાય છે. પણ બાપડી

બકરીને ઠાઠ વાય ત્યારે શું ઓઠની હશે, લે જાણી છો ?
નહીં તો હુંજ કહું છું, એના ડીલપર એટલા વાળ હોય
છે કે એને જરાએ ઠાઠ ન વાય.

પાઠ ૫૬. બકરી.—ભાગ ૨.

આંચળ ધાવણા જોર

આપણને કૂતરો કરડવા આવે ત્યારે તેને હાથવતી મા-
રીએ છીએ, તેમ બકરીને કોઈ મારવા આવે તો હાથ-
વગર તે શાથી સામી થાય! એનાં ઉભાં શીંગડાં તમે
જેવાં નથી? ગાયો, બળદ, આપણા જેમ શીંગડાં મારે
છે, તેમ બકરીએ શીંગડાં મારે છે. જનાવરને શીંગડાં
એટલામટેજ ક્યારી છે. બકરીને બે આંખો, બે કાન,
બે આંચળ, બે એક પૂંછડી હોય છે. એ આંચળો તેનાં
જમ્યાં ધાવે છે. એનું દૂધ માણસના ખાધામાં આવે
છે. ધાવણા બાળકની મા મરી જાય છે, ત્યારે તેને
બકરીનું દૂધ પાય છે. બકરીઓમાં જોર હોય છે ખરું,
પણ બકરા તો ધણા જમરા હોય છે.

પાઠ ૫૭. પાણી.

ઝાડપાલો નદીઓ મોળું ખાઈ
કૂવો વાવ મીઠું તળાવ

પાણીવડે શું જાય છે પાણી ન હોય તે આણે શું
પીએ! નહીં એ ધોડામાં લાવી? પાણીવગર તો આપણ
આસિ નહીં. ઝાડપાલોને પણ પાણી પીએ. ત્યારે એટલું

બધું પાણી ક્યાંથી આવતું હશે? કૂવા, તળાવ, નદી-
ઓ, વાવો, એ સઘળાં પાણીથી બરેલાં હોય છે. તેમાંથી
આપણે જોઈએ તેટલું લાવીએ. કૂવાકરતાં તળાવમાં પાણી
ધણું, ને તળાવકરતાં નદીમાં વધારે હોય છે.

તળાવ ને નદીનું પાણી તો મીઠું હોય છે, પણ કોઈ
કોઈ કૂવાનું પાણી માગું હોય, ને કોઈનું મીઠુંએ હોય.
કોઈ કોઈ કૂવાના તો એવાં આરાં હોય છે, કે તેવડે મીઠું
પકવે છે.

પાઠ ૫૮. ચોરી.

લખોટી ઠેર.

દલપત—જે આ લખોટી કેવી મનની છે!

બાગુ—બહુ સારી છે. તને કોણે આપી?

દલપત—કોઈએ નહીં, હું કસનના ઘરમાં રમવા ગયો
હતો, ત્યાંથી લાવ્યો.

બાગુ—કોઈને કહીને લાવ્યો?

દલપત—ના, ધનોમાનો લાવ્યો. મારે જોઈએ તે
લઉં. તેમાં શું ખોટું?

બાગુ—કેમ ખોટું નહીં? હું તારી ચોપડી કે ટોળી લઈ
જાઉં, તો તને ગમે?

દલપત—ના, એ તો મારાં છે, તારાથી મારું ન લેવાય.

બાગુ—હીક, તો તારાથી એ કસનનું કે બીજા કોઈનું કંઈ
પૂછ્યા વિના ન લેવાય. જહંમે તો ચોરી ઠેર. ચોરનું નહીં.
પાકડી જાણસ પૂછ્યાવિના લેવી નહીં, એવું પહેલી ચોપડીમાં
વંચીતું હતું ને જુદા ગયો?

દલપત—હા, હા, ચોરી જાત, ત્યારે તે આ લખોટી
એના પાછી આપી આપી.

પાઠ ૫૯. ચોરીવિષે કવિતા.

મહીપતી પસ્તાય પાછળથી *આહન ઝલાય

હોહય.

જે નર ચોરી જઈ કરે
સમજ તેમાં સુખ,
પાછળથી પસ્તાય છે,
દેખે ન્યારે દુઃખ. ૧
ચોરી આહન થાય છે,
ન્યારે ચોરે ઝલાય;
બાંધી મારે મહીપતિ,
છેક કુચ્છી થાય. ૨

કં ૬૦ ગ્રા.

પાઠ ૬૦. ધર.—ભાગ ૧.

આંગણું પછીત છીંડી અગાશી
અજવાળું ચોક કરા ચોરડો
પરશાળ ઓટલો મેડો

છોકરાં સાંભળો, હું તમને ધરની થોડીએક વાત કહું.
ધરની આગળ આંગણું ને બે મેર કરા હોય છે. પછ-
વાડે બીંત હોય તેને પછીત કહેવી. પછીતની પછવાડે
ઉઘાડી જગા થોડી હોય તેને છીંડી કહે છે. કેટલાંક ધરને
મેડા હોય છે. છાપરાં તો બધાં ધરને હોય. છાપરું

* આહન એટલે જાહેર, ઉઘાડું.

થોડું હોય તો અગાસી કરેલી હોય. ધરમાં વચ્ચે ચોક
હોય છે, તેથી અજવાળું પડે છે. ઓરડાની આગળની
જગ્યા તે પરજાળ કહેવાય. આંગણામાં, હંચી ઉધાડી જગ્યા
કરી હોય, તેને ઓઠલો કહે છે.

પાઠ ૬૧. ઘર—ભાગ ૨.

રસોડું *બંડારીઆં પાણીઆં ટાંકાં ઓટલી
અંધાં રસોઈ ધુમાડો ગોઠાય જળી
બારી ધુમાડીઉં ચોકડી છો જીલવું
ગોખલા તાકાં તાળું દાદર નીસરણી

ઘરમાં જ્યાં રસોઈ કરે તે રસોડું કહેવાય. કોઈને
ત્યાં રસોડામાં બહુ અંધાં હોય છે, ને ધુમાડાએ ગોઠાય
છે; પણ જળી કે બારી મૂકેલી હોય તો તેમ ન થાય;
ને ઘરમાં ધુમાડીઉં હોય તો સૌથી સારું. રસોડામાં ખા-
વાનું ટાંકવાને બંડારીઆં હોય છે. પાણી રેડવાને અને
નહાવા ધોવાને ચોકડીઓ હોય. પાણીઆર પર પાણી
પીવાની ગોળી કે બેડાં મૂકે. ગામડામાં છોનું પાણીઆં
થોડેજ ડેકાણે હોય, પણ પાણીનાં બેડાં મૂકવાને ઓટલી
કરે છે. પાણીઆરપાસે ડેટલાક ઘરમાં ટાંકાં કરેલાં હોય
છે, તેમાં વરસાદનું પાણી જીલીને બરી મૂકે છે. દીવા
કે કંઈ જાલુસ મૂકવાને ભીંતમાં ગોખલા હોય છે. મોટા
ગોખલા હોય તેને તાકાં કહે; તેને તો બારણાંએ હોય
છે, ને તેને તાળું પણ દેવાય છે. મેડે ચડવાને દાદર
અને નીસરણી હોય છે.

*બંડારીઆં ઓટલે હાટડાં.

પાઠ ૬૨. કૂકડી અને તેનાં બચ્ચાં.

ખડખડે દીપે ભાતભાતના ઉકરડા ખોતરવાની
વહાણું કૂકડી સેવે બીકણ ધસવું
છેડવું માંજર પીછાં ધંધો વળગવું

કૂકડી બચ્ચાંને કેવી જાળવે છે. જરા ખડખડે કે તે સમજાનાં એની પાસે જતાં રહે છે, ત્યારે તેમને તે પાંખતળે ઢાંકી દે છે. કૂકડી રાત દહાડો એના બચ્ચાંને સેવે છે, પણ તે કાયર થતી નથી. કૂકડી જાતે બીકણ હોય છે, પણ જો કોઈ તેનાં બચ્ચાંને છેડવા આવે, તો તેના સામી ધસીને દોડે છે. એવી રીતે એનાં બચ્ચાંને જાળવે છે. કૂકડીને માથે લાલ માંજર હોય છે, તેથી તે ધણો દીપે છે. તેનાં પીછાં ધણાં ચળકતાં હોય છે, ને તેમાં ભાતભાતના રંગ હોય છે, તેથી તે ધણો રંગીનો દેખાય છે. કૂકડીને ઉકરડા ખોતરવાની બહુ ટેવ હોય છે. રોજ વહાણું વાય, એટલે તે કુકડકુક બોલે છે, તેથી માણસ ઉઠીને ખોત-ખોતાને ધંધે વળગે છે.

પાઠ ૬૩. કીડીઓ ને સાપ.

ગણતો	ચગરી	છેલ્લીવારે	માણ
વેર	લગારેક	ચટકા	સાપ
કીડી	નાગ	છોલાયું	ફેણ
જીવ	નખળા		

એક મોઠો સાપ હતો, તે કોઈને ગણતો નહીં. ઉંદર અને એવાં એવાં ખીજાં જનાવરને મારી નાંખતો. એક વખત તેણે કેટલીક કીડીઓને પણ ચગરી નાંખી. પછી દરમાં પેસતાં તેનું શરીર લગારેક છોલાયું, ને લોહી નીકળ્યું, એટલે એક કીડીએ તેને વાગેલે ઠૂકાણે વળગીને ચટકા દીધા. તેથી તેણે બહાર નીકળીને બોંયપર ફેણ પછાડી, તેમ તેમ તો વધારે લોહી નીકળવા લાગ્યું, અને કીડીઓ પણ વધારે વધારે ભેગી થઈને વળગવા માંડી. છેલ્લી વારે ધણી કીડીઓએ મળીને તેનો જીવ લીધો. તેને મરતી વખતે એક ઉંદરે કહ્યું—

દોહરા.

ઝાઝા નખળા લોકથી

કદી ન કરીએ વેર,

કીડી કાળ નાગનો

પ્રણામ લે આ પેર.

પાઠ ૬૪. છોડવા.—ભાગ ૧.

મૂળીઆં જીવે છોડવા વારણ
વાટ ઓગળે વેદ કસ
થડ ડાળાં ફૂલ ફળ

આપણે દાણા ને શાક ભાજી ખાઈએ છીએ. પણ પંખી ધાસ, દાણા, ખીઆં ચરી ખાય છે, પણ ગ્રાડ છું ખાતાં હશે? એમને સારું કંઈ ખાવા પીવાનું હશે કે નહીં વાર? કંઈ રીતે ખાતાં હશે? ને ખાતાં હશે, તો એને મોં હરો કે નહીં?

એ બધું છે. ગ્રાડનાં મુળીઆંમાં જીણા જીણા વેદ હોય છે, તેવતી તેઓ ખાય છે, મોટે તેને ગ્રાડનું મોં કહીએ તો ચાલે. વાદળમાયી વરસાદ પડે છે, તેમાં બોયમાંનો કસ ઓગળે છે. તે મુળીઆંવાટે ચડીને થડ, ડાળાં, પાંદડાં, ફૂલ, ફળ બધે જાય છે, તેથી બધાં જીવે છે. નાનાં ગ્રાડને છોડવા કહે છે. બોયપર દોરી જેવું પાતલું થઈને પથરાય છે, તેને વેલો કહે છે. આંબાનું તે ગ્રાડ કહેવાય, ગજગોટાનો તે છોડ કહેવાય, ને કોહ-જનો તે વેલો કહેવાય.

પાઠ ૬૫. છોડવા.—ભાગ ૨.

લીલાં કરમાઈને સોંચીએ છાંટવું
કચરો મૂકાવું ટટાર તાજ

વરસાદ વરસતો નથી, ત્યારે બિચારા નાના નાના છોડવાના કેવા હાલ થાય છે, તે તમે જોયું તો હશે.

ઉનાળામાં મસ તાપ પડે છે, ને ભોંયમાંનું પાણી ચક્રાઈ જાય છે, ત્યારે છોડવા કરમાઈને લલા થઈ જાય છે, ને ઘણા દહાડા પાણી ન મળે તો મરી જાય છે. એ વેલાને ટટાર કરવાને આપણે કૂવાનું પાણી સીંચીએ છીએ. કોઈના ઘરપાસે તળાવ કે નદી હોય, તો તેમાંથી પાણી કાઢીને પાવ છે, તેથી છોડ બધા પાછા તાજ થાય છે. પાણી ઝાડનાં મૂળ આગળ રેડતું એટલું જ નહીં, પણ તેના ઉપર પણ છાંટતું બેઠાં છે કે કચરો હોય તે ધોવાઈને ચોખ્ખું થાય. વરસાદના દહાડામાં તે કેવાં સારાં દેખાય છે! ચોમાસામાં ઝાડ કેવાં મજાનાં લીલાં લીલાં દેખાય છે!

પાઠ ૬૬. રીસાલ છોકરો.

રીસાળ	પીરસેલી	વેદના	પૂણે
રીસાયો	મુદલ	ભાંડુ	વીંછી
ચેન	મેળો	માલ	ટેવ

એક છોકરો બહુ રીસાળ હતો, તે ઘરમાં વાત કરતાં નેની તેની સાથે રીસાય. કોઈ ભાંડુસાથે એને બને નહીં. એક દહાડો ઘરમાં દુધપાક જરા થોડો મુક્યો હતો, તેથી પેલા રીસાળ છોકરાને એવી રીસ ચડી કે તે પીરસેલી થાળી પડતી મુકીને એક ખૂણે જઈને રોવા પેઠો. ત્યાં એક વીંછી એને કરડ્યો. તેની વેદના એવી થઈ કે તે દહાડે એને મુદલ ચેન પડ્યું નહીં. એક દહાડો મજામાં જવાનું હતું, પણ એ રીસાયો એટલે એનો બાપ એને તેડી ન ગયો, તેથી એને બહુ ખોટું લાગ્યું. પછી તે દહાડેથી એ સમજ્યો, ને આપણી રીસ તો આપણને જ

પૂણે છે, એમાં કંઈ માલ નહોં. એવી રીતે સમજીને તેણે પછી રીસાવાની ટેવ છોડી દીધી.

પાઠ ૬૭. ચકલી.

તણખલાં છંડાં ૩ વસ્તૂ ગામ આપું

ચકલી તો તમે સૌએ દીઠી હશે, નહોં વાર? ઝાડપર કદી કદી કેવી ચોંચીં કરી મૂકે છે! આપણા ઘરમાં એ આમથી આમ ને આમથી આમ ઉડ ઉડ કરે છે. એને એ પાંખો, એક ચાંચ, ને એ પગ હોય છે. ઝાડઉપર ને છાપરાંને કે ખીજાં કરાને ખૂણે ખોચરે તણખલાં, ૩, ને એવી ખીજા વસ્તુના માળા બાંધે છે. એ માળામાં છંડાં મૂકે છે, તેમાંથી બચ્ચાં નીકળે છે. પછી કેટલેક દિવસે તે બચ્ચાંને પાંખો આવે છે, ત્યારે ચકલી તેમને ઉડતાં શીખવે છે. ચકલી આપું ગામ રઝળીને એની ચાંચ-માં ઘણા ને ખીજાં ને મળે તે લાતીને બચ્ચાંની ચાંચ-માં ધીમે ધીમે મૂકે છે.

પાઠ ૬૮. સૂરજ.

પાલો	આંઝવાં	તેજ	ધાન્ય
સૂરજ	ગરમી	નીપજવું	સર્વે

સૂરજ તો તમે સર્વે જણે દીઠો હશે ખરો. એ યાત્રી-નેવડો મોટો હોય છે. સૂરજડે અનવાળું ને ગરમી પડે છે, ને ગરમીને લીધે ઝાડ, પાલો, ધાન્ય, મેવો, એ સર્વે જાંબુસો નીપજે છે. એ સૂરજની ગરમી ન હોય, તો

એમાંનું કશું એ થાય? સરજના અજવાળાથી આપણને બધું દેખાય છે. અંધારે એવું દેખાતું નથી. ત્યાં સરજનું અજવાળું ઓછું હોય છે, ત્યાં ઘડ વધારે રહે છે. સુરજનું તેજ એવું છે જે તેના સાથે જોવાતું નથી. કદી જોવા માંડીએ તો આંખે ઝાંઝવાં વળે.

પાઠ ૬૯. છોકરો ને વાઘ.

બગાડ ધાજે સીમમાં ખેતરવાળા
ગભરાઈ છેતરવું આસપાસ ખેડૂત

કોઈ એક છોકરો સીમમાં બકરાં ચારતો હતો. તેણે એક દહાડે રમતમાં અમથી ખૂબો પાડી જે એ વાઘ આપ્યો, એ વાઘ આપ્યો, ધાજે રે ધાજે. એટલામાં આસપાસ ખેતરવાળા હશે, તે દોડતા આપ્યા, ને જોયું તો ત્યાં કંઈ વાઘ તો મળે નહીં, ને પેલો છોકરો સામો તેમના બણી જોઈને હસવા મંડી ગયો. પેલા બાપડા રામભાઈ ગયા, ને તેમને બહુ ખોટું લાગ્યું. પછી ખીજવાર ત્યારે ખરેખરો વાઘ આપ્યો, ત્યારે પેલે છોકરે ગભરાઈને ખૂબો પાડી જે વાઘ આપ્યો રે, વાઘ આપ્યો રે, પણ પેલાં ખેતરનાં માણસે એની વાત સાચી માની નહીં તેથી તે વાઘે એનાં કેટલાંએક બકરાં મારી નાંખ્યાં. જુઓ, જુઠું બોલવાથી કેટલું નુકસાન થયું?

હવે જો પેલે છોકરે જુઠું બોલીને ખુતને છેતર્યા ન હોત, તો એનો આટલો બગાડ થાત નહીં.

પાઠ ૭૦. બે કૂતરાની વાત.

ધૂરકવું પામીએ ભસવું ગરીબ
લોહીલોહણ બચકાં તૂટી પડવું સોજત

કાળીઓ ને મોતીઓ બે કૂતરા હતા. મોતીઓ ગરીબ હતો. કોઈને ભસે નહીં કે કરડે નહીં. કાળીઓ નેને દેએ તેને ભસે, ને કરડ્યા જાય, ને લાગ કાવે તો કરડી-એ ખાય. એક દહાડે એ બેહુ ખાતે ગામ ગયા. ત્યાંના કૂતરા તેમની પાસે આપ્યા. મોતીઓ કાંઈ ખોલ્યો નહીં, પણ કાળીએ આંખો કાઢી ધૂરકવા ને ભસવા માંડ્યું, ને બચકાં ભરવા મંડ્યો. બધાં કૂતરાને ધણી રીસ ચડી, ને કાળીઆ મોતીઆ ઉપર તૂટી પડ્યાં, ને બંનેને લોહીલોહણ કયાં. મોતીઓ આપડે ગરીબ હતો, પણ કાળીઆની સોજતમાં આપ્યો, માટે એણે પણ માર આપ્યો. આપણે ભૂંડાં હોકરાંની સોજત કરવી નહીં; કચી-એ તો દુઃખ પામીએ.

પાઠ ૭૧. ભાઈએન.

પજવીએ ઉગામીએ માંદોમાંદે
હળીમળીને દુખાય રાજ થવું

ભાઈએનઉપર હેન રાખીએ, તેમને પજવીએ નહીં, ને ગાળો ન દઈએ. તેમના ઉપર કદી હાથ ન ઉગા-મીએ, તેમની કને કાંઈ વસ્તુ હોય, ને તે લેવાનું મન થાય, તો તે માગીએ નહીં. કચી વાતે તેમની જોડે રીસાઈએ નહીં. આપણીકને કાંઈ આવનાં હોય, તેનું તેમને મન થાય, તો મૌએ મળીને તે વહેંચી આવું.

વસે જ્યારે માંદોમાંદે બડી મરો છો, ત્યારે તમારાં

માખાપનો જીવ બહુ ફાપાય છે, ને જ્યારે તમે હજી-
મળીને રહો છો, ત્યારે તમને દેખીને તે રાજી થાય છે.
તમે સૌ સંપસંપીને આજો તેમાં તે બહુ રાજી રહે છે.

પાઠ ૭૨. ઈશ્વરે બધું કીધું છે.

ઝગઝગાટ વહાલો ચીજ ઉંચો
પૃથ્વી ધોર ગગન પરમેશ્વર

દીવો તો રોજ તમારા જીવામાં આવે છે, કેમ વાહ? એ
દીવો પોતાની મેળે થાય છે? ના. આ ધર એની મેળે
બંધાયું વાહ? ના. કોઈ પણ જાણસ એની મેળે થાય
છે? ના.

હવે દીવાકરનાં ધણી અળકતી ચીજ શી છે? સર્વે ડોકા-
છે અજવાળું શાથી પડે છે? સૂરજથી. સૂરજના અજ-
વાળાથી બધે કેવો ઝગઝગાટ થઈ રહે છે! ટાંઢના દહાડા-
માં સૂરજનો તડકો વહાલો લાગે છે. તડકાની ગરમી-
થી સર્વે કાંઈ નીપળે છે, નહીં તો કશું થાય નહીં, ને અં-
ધારું ધોર થઈ રહે. સૂરજ ન હોત તો આપણાથી જીવાત
નહીં. ગગનમાં સૂરજ ધણો ઉંચો છે. સૂરજને કરનાર
કોણ? પરમેશ્વર. પૃથ્વી, પાણી સર્વે એણે કર્યું છે.

પાઠ ૭૩. ઈશ્વરનો મહિમા.

કરનાર જગ સૂરજનાર મહીમા અજવા
આમલી કોઠી આંખો તારા રેવ

ઓપાઈ.

જુઓ બાઈ આ મોટાં ત્રાડ,
તેમાં સૌથી જાઓ તાડ.

આમણી આંખો કોઠી કોય,
 જો તેનાં કુળ જૂઠાં હોય. ૧
 જો આ જગનો છે કરનાર,
 સરજ તાસ સરજનાર.
 એજ અમારો મોઠો દેવ,
 તેને જાળવા ધરીએ ટેવ. ૨

ક. ૬૦ ડા.

પાઠ ૭૪. નિશાબ.

રંગત	સો	પોતીઆં	પાટી
વતરણું	એકડેએક	મોઢે	ધૂળ
તૈયાર	સ્લેટ	ખડી	ફિકર

હરીઓ કરીને એક જોકરો હતો. તે એક દહાડો એની માને કહેવા લાગ્યો કે, જી, મને સોલગણુ એકડે-એક મોઢે તો આવડ્યા; કાલથી તો હું પાટીપર લખીશ. એની મા બોલી કે બહુ સાફ, ત્યારે હવે તારા બાપાને કહીને રંગત વતરણું મગાવીએ. પણ મને તો ફિકર લાગે છે કે હવે તું લગડાં બહુ મેલાં કરીશ. તારા મહેતાજી સ્લેટપર લખાવતા હોય તો કેવું સાફ? આતો પાટીપર ધૂળ નાંખીને લખીશ, તે બધી ધૂળ તારાં લગડાંપર ઉડશે. હરીઓ કહે, ના મા, હું તો બહુ જાળવીને લખીશ. મારા પોતીઆં કે અંગરખાઉપર ધૂળ નહીં પડવા દઈ. પણ મારે સાફ પાટી મંજાવીને તૈયાર કરાવની. મા બોલી, ઠીક, હું જાગને કહીશ. તે ખડી વાટીને તારી પાટીપર ચોપડી આપશે, તેને તું પછી મકાવા દેજ.

પાઠ ૭૫. પાટી.

ચીતારો ચડાવતો ખડીઓ હરડાંબેડાં
હિરાકસી ભાઈબંધ શાહી ખર

હરીઓ એના ભાઈબંધ જગાને કહે છે, જગા તે તારી
પાટી શાવતી રંગી?

જગો.—ના ભાઈ, મેં રંગી નથી, એ તો મેં ચિતારો
રંગે ત્યાં મોકલી હતી, તે ચિતારાએ રંગી આપી.

હરીઓ.—વાહવારે જગા, તું મને હસે છે. જો પરમ
દહડે આપણે જે જાણુ રામરાંકરબટના ધરઆગળ ઉભા
હતા, ત્યારે એનો છોકરો પાટીપર કાળે રંગ નહોતો
ચડાવતો?

જગો.—હા. ખરું, પણ એ રંગ નહોતો, એ તો શાહી
ચડાવતો હતો. ગાંધીને ત્યાં હિરાકસી ને હરડાંબેડાં મળે
છે, તેનો જુકો પાટીઉપર ચડાવે તો એ કાળી થાય.
પણુ હરીઓ, હવે તારે તો સંખણને સાફ ખર, ને ખડી-
આમાં પૂરવાને ખડી મંગાવવી પડશે. તે નહીં હોય તો
બખીરા શાવતી?

પાઠ ૭૬. ધનતેરશ.

બાબુબંધ	કંદોરો	ધનતેરશ	*કુંપીઓ
છત્રીટીઆં	બેરખી	વાનાં	કડાં
સાંકળાં	ચોકડાં	અકોટી	વીંટી
પોંચી	ખાજક	તુસીપાટીઆં	ખાઈડીઓ

ધનતેરશને દહડે હું માથા ભાઈબંધને ઘેર ગયો હતો.

* કુંપીઓ એટલે ગળચવો.

ત્યાં એના ધરમાં ધરેણાં ધોતા હતા, તેમાં મારા બાઈ-
ખંધના હાથના કડાં, સાંકળાં, બાજુખંધ, ચોકડાં, ને વીં-
ટીઓ હતી. એના બાપની પોંચી ને કંદોરો પણ ધોઈ-
ને બાજુકેપર મૂકેલાં હતાં. એક કોરે હાથનું કંકું, ટુંપી-
ઓ, ને હીરાકંઠી એટલાં વાનાં મૂકેલાં હતાં. માંહે વૃક્ષી-
પાટીઓ, અકોટી, બેરખી, વાળા, વાંક એવાં એવાં બા-
ઈડીઓનાં પણ કેટલાંક ધરેણાં હતાં. રૂપાનાં કક્ષાં,
સાંકળાં, છત્રીટીઓ પણ ધોઈને ચળકતાં કરી મૂક્યાં હતાં.

પાઠ ૭૭. સોનું ને લોહું.

ખીલા	કિમત	*હળપુણી	પાવડો
સોનેરી	બૂટા	કિનખાખ	સાંકળ
નકુચા			

સોનું કહે, હું મોટું, ને લોહું કહે, હું. સોનું કહે, લોક
સોનાનાં ધરેણાં કરાવી પેહેરે છે, તેથી કેવા દીપે છે. પાથડીએ
કસબ હોય તેપણુ સોનેરી. કિનખાખમાં પણ સોનેરી બૂટા
આવે છે. ડાઈએ લોહું પેહેરું સાંભળ્યું નથી. એટલું સાંભ-
ળીને લોહું બોલ્યું, એ તો ખરું, પણ મારેવડે તું છે. કોદાળી
પાવડો લોહાનાં થાય છે. તેવડે તને ખોદીને કાઢે છે. હળમાં
હળપુણી હોય છે તે મારી થએલી. જો એ ન હોય તો
એતર એકાં નહીં, ને અંન પાકે નહીં, તો માણસ કેમ
જીવે ? ખીત્રા, નકુચા, સાંકળો, એવું સર્વે મારું થાય છે,

* હળપુણી એટલે હળમાં બોધનો દાંતો હોય છે તે.

મોટે હું મોટું. તારી કિંમત થાય, પણ મારી કિંમતનો
તો પાર નહીં. તારાવગર ચાલે, પણ મારાવીના ન
ચાલે.

પાઠ ૭૮. ડોકું.

હડપચી	ગાંસડી	લમણા	બાળરી
બોચી	ડોકું	મોખરો	ચોટલી
ચોટલો	હોઠ	ધડ	

આપણા શરીરમાં ડોકું ને ધડ એવાં બે વાનાં છે.
ડોકું ઉપર છે, ને ધડ એની નીચે છે. ડોકાઉપર
માથું છે, ને માથાઉપર વાળ ઉગે છે. બે આંખો, બે
કાન, એક નાક, ને એક મોઢું, એ સૌ ડોકામાં મોખરા
આગળ છે. આંખોઉપર કપાળ છે. આંખો ને કાન
વચ્ચે લમણા, ને મોં ને કાન વચ્ચે ગાલ. માથાપર ના-
નાં છાકરાંને બાળરી હોય છે, મોઢાંને ચોટલી કે ચોટલો
હોય છે. મોઢાંને બે હોઠ છે. મોંમાં જીભ ને દાંત છે.
હોઠ નીચે હડપચી છે. ડોકું ને ધડ એ બેની
વચ્ચે ગળું, ને ગળાની પછવાડે બોચી આવી. મજૂર
માણસ ગાંસડી કે ટોપલા માથે મૂકીને લઈ જાય છે.

૫૧૬ ૭૯. ધડ.

ધડ	વાંસો	*દીંચળ	ખના	હથેલી
બગલ	કેડો	પછવાડે	કાંડું	નખ
પેડુ	ગાળો	થાપા	સાથળ	નળો
તળીડં	એડી	ધુંદો	કાખ	છાતી

ધડની. ઉપલી મેર. બે પંચ બે ખના છે. ત્યાંથી આગળ હાથ આપ્યા. બે હાથની વચ્ચે છાતી ને પેટ; એ બેની પછવાડે વાંસો આવીઓ. છાતી, હાથ, ને ખનાની વચ્ચે ને આડો તેને કાખ કહે છે. હાથને વચ્ચે ગાલે કોણી આવી. ત્યાંથી આગળ કાંડું, હથેળી, આંગળાં, ને આંગળાંને છિડે નખ. પેટની નીચે પેડુ આવ્યું. તેની બે પાસે બે કેડો. મા છોકરાને કેડે બેસાડે છે. એ ધડ નીચે બે પગ છે. અકેક પગને વચ્ચે ગાલે દીંચણ છે. દીંચણની ઉપરના થાપાને સાથળ કહે છે, ને નીચેના ભાગ નળો કહેવાય છે. પગની નીચે તળીડં, પછવાડે એડી, ને વચ્ચેમાં ધુંદો આવી છે.

૫૧૬ ૮૦. નદારી સોજત.

આંખાવાડીડં	ટપેર્યા	ઝાંપો
રખવાળ	પહોંચ્યો	કેરી

જો ને હરીઓ કરીને બે છોકરા હશે, તે બીજાં છોકરાંને મારે, ગાળો દે, ને કદી લાગ ફાવે તો ચોરીએ

* દીંચણ એટલે ધુંદળ. † સાથળ એટલે જાંઘ.

કરે. એક દહાડે એ બંને જાણને માર્ગમાં એક દુલ્લભ નામ છોકરો મળ્યો, તે બહો હતો. તેને પેલે બે જાણે કહ્યું, અમારા દુલ્લભ, હીંડ આપણે રમવા જઈએ. એમ કહીને સાથેસાથે એક આંખાવાડીઆમાં ગયા, ને ત્રાંપો ઉઘાડીને માંહે પેડા. દુલ્લભ એક કોરે ઉભો રહ્યો, ને પેલા બે તો ફેરીઓ પાડવા મંડ્યા. એવામાં તેનો રખવાળ આવી પહોંચ્યો; તેણે તેમને પકડીને ખૂબ ટપેર્યા. દુલ્લભ કહે, હું તો ભાઈ કરામાં નથી. મને શું કરવા-ને મારે છે? પેલે રખવાળે કહ્યું કે આ બે જાણ છોકરાની સોખતમાં બલાયો, મારે એમની વલે તે તારી વલે.

પાઠ ૮૧. સંગત.

સંગ પ્રેમ કામ ભાગ્યશાળી

છાંપો.

જેને જેવો સંગ, રંગ બહુ તેવો બેરો ;
જેને જેવો સંગ, પ્રેમ પણ તેવો પેરો ;
જેને જેવો સંગ, કામ તેવાં તે કરશે ;
જેને જેવો સંગ, કામ તેવે જઈ કરશે ;
હૈં સંગે હૈં યશે, ખૂરે સંગે ખૂરો બને ;
સારા મહેતાના સંગથી, ભાગ્યશાળી વિદ્યા ભણે.

કવી સામગભટ.

પાઠ ૮૨. ખાંડની જાણસો.

જલેબી પોર પકવાન હારડા

બાખરા બાણે પતાસાં બરફી

એક છોકરો નાતમાં જન્મવા બેઠો હતો. એને બાણે જલેબી આવી, તે જોઈને એના બાપાને પૂછ્યું, બાપા, એ શની થતી હશે? બાપ બોલ્યો, ધર્મનો લોટ, ધી, ને ખાંડ, એટલી જાણસોની એ થાય છે.

છો.—વાર બાપા, ખાંડની ખીજી શી શી આવાની જાણસો થાય છે?

બા.—બરફી ખાંડની થાય છે. પેંડમાં ખાંડ આવે છે. હોળીના દહાડામાં હારડા કરે છે તે ખાંડના. દીવાળીમાં રમકડાં કરે છે તે પણ ખાંડનાં કરે છે. તે દહાડે પતાસાં તે નહોતાં આધાં, તે પણ ખાંડનાં. ઘેબર કરીને પકવાન થાય છે તેમાં ખાંડ ઘણી આવે છે.

છો.—હા રે હા, ખરી વાત, પોર આ દહાડે મારી માની નેડે હું નાતમાં જન્મવા ગયો હતો, ત્યારે મેં ઘેબર દીડાં હતાં. મોટાં ઘોળાં ઘોળાં ને જડાં બાખરાજેવાં હોય છે, અરે વાર?

૫૧૬ ૮૩. એક કૂતરાની વાત.

ખાતર	વણજર	દાટવું
ખોતરવું	નજર	

કોઈ એક માણસની પાસે એક વણજર કૂતરો હતો. તે માણસને ઘેર ચોર ખાતર પાડીને ધન લઈ ગયો, ને તે એક ખોતરમાં જઈને દાટવું. પેલો કૂતરો તેની પાછળ પાછળ જઈને ને ડોકાણે તે ધન દાટવું હતું, તે નજરમાં રાખ્યું. પેલો ધણી હઠ્યો તે ખાતર પડેલું દેખીને હાથ, હાથ, કરીને છાતી કૂટવા મંડ્યો, ત્યારે પેલો કૂતરો આવીને તેની પિછોડી તાણવા લાગ્યો, પણ પેલો ધણી કંઈ સમજે નહીં. પછી બોકે કહ્યું, આ કૂતરો શું કરવા પિછોડી તાણે છે, તું જો તો ખરો. પછી કૂતરો પિછોડી તાણતો તાણતો જ્યાં લઈ ગયો ત્યાં તે ગયો, ને ધન દાટેલું હતું તે ડોકાણે તે કૂતરો ખોતરવા માંડ્યું. તે જોઈધનીએ પણ તે ડોકાણે તે ખોલ્યું, એટલે બધુએ ધન જડ્યું. એ તે ગએલું ધન કૂતરો હતો તો પાછું આણ્યું.

પાઠ ૮૪. કેરી ને શાકરની વહવાડ.

મેળાપ	શેખી	રજ્યુંખજ્યું	મોધું
ચડભડી	વહવાડ	સામટો	સાહુકાર
જમણ	ખરીદવું	હાંલું	લેખું
અથાણું	જણીઓ	ભેગું	ધાંટો

એક વેળા જે મહિનામાં કેરીના ને શાકરના મેળાપ થયો. વાન કરતાં કરતાં શાકરે ચડભડી પડીને કહ્યું કે તને કોણ લેખવે છે ? ને, મને તો મોઘે ભાવે બધા લઈ જાય છે. શળ કે મોઘ મોઘ સાહુકાર મને પોતાના ઘરમાં રાખે છે. કેરી ખોલી, બાઈ એટલી બધી શેખી થું કરવા કરે છે ? એમ વિચાર કરની કે-ધણી બોક કોને ખરીદે છે ? ચૌદામાં ને તો ખરી, મને કે-ટલા જાણુ લેવા આવે છે, ને તારો તો ધણાખરા લોકોમાં ખપે હોતો નથી. કોઈ રજ્યુંખજ્યું લેવા નીકળે, ને ગાંધીને ઘેર પૂછે, તો કહી હાંલામાં તું પડી હોય, ત્યાંથી જરા કાઢી આપે. તું તે શા લેખામાં ? હું તો ખહુ કામની છું, તારાવિના તો ઘણુંએ ચાલે. હું ન હોઉં તો અથાણું શેનું કરે ? એમ બે જણીઓને ખૂબ વહવાડ થઈ, એટલામાં લોક ભેગું થયું. પછી પેલી બે જણી-ઓએ તેમને પૂછ્યું, બોલો બાઈ, તમારે કોનો ખપ વધારે ? સૌએ સામઘે ધાંટ કાઢીને કહ્યું કે કેરીના, કેરીના, કેરીના.

પાઠ ૮૫. સમડી ને વાધરી.

જળ કરગરવું વાધરી મરડવું સમડી

એક સમડી ચકલીના બચ્ચાને ઝાલવા ગઈ, તેવામાં વાધરીની જળમાં ઝલાઈ ગઈ. વાધરી તેને બહાર કાઢીને મારતો હતો, ત્યારે સમડીએ કરગરીને કહ્યું કે, મને અમથો શું કરવા મારે છે? મેં તારું કાંઈ બગાડ્યું નથી. હું તો ચકલીનાં બચ્ચાં મારવા જતી હતી. વાધરીએ કહ્યું, એ તો ખરું, પણ ચકલીના બચ્ચાંએ તારું શું બગાડ્યું હતું. એમ કહીને પેલી બચ્ચી સમડીની ડોક મરડી નાંખી.

આઉપરથી એટલી શીખામણુ લેવી કે આપણે કોઈ ને દુઃખ દેતી વેળાએ વિચારવું ને કોઈ આપણને દુઃખ દે તો આપણને કેવું લાગે.

પાઠ ૮૬. બળદ ને દેડકું.

બીડમાં ફૂલાવવું તાલેવર ખરચખૂટણ
મમત ગુનું બરોબર

એક બળદ બીડમાં ચરતો હતો, ત્યાં નાનાં નાનાં દેડકાં ફરતાં હતાં, તેમાંનું એક દેડકું બળદના પગતળે ચંપાઈને મરી ગયું. તે વાત બીજો દેડકો ધેર જઈને

એની માને ફેલે, ને બાલ્યું ને મા, એવડો મોઝે જીવ
મેં કદી દીધો નહોતો. તે સાંભળીને દેડકા પોતાનું પેટ
ધણું કૂલાવીને બોલી ને બાઈ, તે જીવ આવડો હતો ?
દેડકું બોલ્યું, મા, એથી ઘણો મોટો. ફરીને તેથી વધતું
કૂલાવીને દેડકા બોલી, આવડો ? તે બોલ્યું, મા તું પેટ ફટ
એટલી ફૂલે, તોપણ તેના નવડી યાય નહીં. તે સાંભ-
ળીને મમત કરીને પેટ ધણું જ કૂલાવવા લાગી, તેથી
પેટ ફાટી ગયું ને મરી ગઈ.

આ વાતપરથી સમજવાનું એ ને ગરીબ પોતાના ગ-
ભપ્રમાણે અરચપૂરણ કરવો; તાલિવરની ખરીખરી કરવા
જાય તો તે દેડકાની પેઠે માર્યો જાય.

પાઠ ૮૭. કૂતરાની ખીજ વાંચ :

આડોશીપાડોશી

જગલું

ગુણપાડ

એક કૂતરો હતો, તે પોતાના ધણીના ધરની રખવાળ
કરે. એક દહાડે રાત્રે ચોર આવ્યો તેને દેખીને કૂતરે
જાસવા માંડ્યું. ત્યારે ચોરે તેના ઝેંઆજળ રોટલાનો
કડકો નાંખ્યો. તે તેણે ખાધો નહીં, અને ભસ્મજ કર્યું.
એટલામાં તેનો ધણી જાગી ઊઠ્યો, અને ચોરનું કંઈ
ફાલ્યું નહીં. તે નાસતો હતો, એટલે ધણીએ દીક્રો, ને
પૂમ પાડી, તેથી આડોશીપાડોશી જાગી ઉઠ્યાં, મેં તે
ચોરને પકડ્યો, ને ચોકીમાં બાંધી ગયા. જેમ આ કૂતરે
ધણીનું ધન જાળવ્યું. તેમ બધા આકરો ધણીને સુધારા
જાણે તો કેવું સારું ?

પાઠ ૮૮. મેઝો.

કંદોઈ	ખડકી મૂકવું	શાકરીઆ	ચકરડી
લાકડાનો મિઠાઈ		કથરોટ	પાલખી
ચોસલાં	રમકડાં	ઠઠ	

જગન કરીને એક છોકરો હશે, તે એક દહાડો મેજે જઈ આવ્યો, ને ને ને જોયું હતું તેની ધરમાં વાત કહી. તે જોયો કે મેજામાં બહુ માણસ બેગાં થયાં હતાં. રસ્તે ગાડીઓ, ઘોડા, પાલખીઓની એટલી ઠઠ કે કાંઈ કહેવાની વાત નહીં; કંદોઈ દુકાન માંડી માંડીને બેઠા હતા. તેમાં ભાતભાતની મીઠાઈ રાખી હતી. કોઈ કથરોટમાં ખરડીનાં ચોસલાં ખડકી મૂક્યાં હતા; કોઈમાં પેડાં, કોઈમાં માવો, ને કોઈમાં શાકરીઆ ચણા હતા. કોપરાયાક પણ હતો. એક ડેકાણે વોહોરો રમકડાં લઈને બેઠો હતો. તેમાં લાકડાનો ઘોડો, ગાય, બિલાડી, ચકરડી, ભમરડા, લખોટીઓ, ધંડી, એવો એવો સામાન હતો. મેં તો આપાને કહીને એક ગાય લીધી.

પાઠ ૮૯. અનાજ.

પંચરાઉ	નાગલી	અપવાસ	રાજમરો
કોદરા	મકાઈ	બંટી	ખાવટો
તૂવેર	લાંગ	મસૂર	ફરાળ

અમારે ઘેર સવારે ખાજરીના રોટલા, ને સાંજે ધૂણંદી રોટલી ખાઈએ છીએ, પણ મેં સાંભળ્યું છે કે ડેકાણે ડેકાણે તો જરૂરના રોટલા ખાવાનો બહુ આલ છે, અને

કેટલેક ટોકાણે મકાઈના રોટલા બહુ કરે છે. મારે ઘેર ડાંગરના ચોખા કરીને તે રાંધીને ખાય છે. કેટલેક ટોકાણે તો નાગલી કે કોદરા ખાય છે. કેટલેક ટોકાણે બંદી કે બાવટાના રોટલા કરીને ખાય છે. મારી મા કોઈ કોઈ દહાડે પંચરાત્ર દાળ કરે છે. તેમાં તૂવેરની દાળમાં અડદની, અણાની, મગની ને વાલની દાળ નાંખે છે. મારે ઘેર ચોળાની દાળની વડી ફરી હતી. વટાણાની કે લાંગની દાળ ઘણી ખાધી હોય, તો પેટમાં દુઃખે. મચરની દાળ તો થોડાજ લોક ખાય છે. મારા બળદને મઠ ખવરાવે છે. ફરાળમાં અનાજ કાંઈ ખવાય નહીં, પણ રાજગરો ખવાય છે.

પાઠ ૯૦.

તેલ જેમાંથી નીકળે છે તે જણાશે.

ધાંચી	ધાણી	પીલવું	ડોળીઠં	દિવેલ
કળાજીઠં	સરસીઠં	સઘળા	એરંડી	ડોળી
શેલ્લા	સરસવ	ખોળ		

એક દહાડે હું ધાંચીને ઘેર ગયો હતો. ત્યાં એક ધાણી ફરતી હતી, તે ઉપર એક માણસ બેઠેલા હતો. તેને મેં પૂછ્યું કે તમે શું કરો છો ? તો તેણે કહ્યું, હું તલ પીલું છું. એ તલનું ખાવાનું તેલ થાય છે. કલિ અમ્મે એરંડી પીલીને દિવેલ કાઢ્યું હતું. આ ધાણીમાં સરસવ પીલીને સરસીઠં કાઢીએ છીએ. સરસીઠં અધા-ણીમાં નાંખે છે, તો તે સ્વાદ થાય છે ડોળા પીલીને ડોળીઠં કાઢીએ, તે નીકળ્યાપછી દૂધો રહે તેને અણ

કહે છે. ડોળીઆનો ઝાળ દોરને ખવરાવે તો નીકલે. કણુત્રીના તેલને કણુત્રીકું કહે છે. તે ઉપર ચોપડે છે, તો સાંઈ થાય છે. એ સધળાં ખાળવાના કામમાં આવે છે.

પાઠ ૯૧. દીવાળીની હકીકત.

કાચુંકોરું	દારૂખાનું	જાળાં	ઉઘૈબુઘૈ
ખંખેરી	શીરા	ટેટા	મકીઆ
સંખેરી	ગેરૂ	બચકો	પેટારો
ખરખરીને	ફૂલકરણી	ફટાકા	છછુંદરાં

દીવાળીના દહાડામાં લોક ઘેર ઘેર દીવા કરે છે. સાંઈ ખાવાનું કરે છે. કોઈ દહાડો કંસાર, કોઈ શીરોપૂરી, કોઈ દહાડો દૂધપાકપૂરી, કદી બાકુ, એમ તાં ફરતાં જમણુ કરે છે. રોજ કાચુંકોરું ખાવામાટે પૂરીઓ, મકીઆં, પહુઆ, સંખેરી, ધૂધરા, એવી ખાવાની જણસો કરી રાખે છે. દીવાળી પહેલાં ઘરમાંથી જળાં કઢે છે, ને લીપે ચુંપે છે; ફેટલાક તાના ઘરને ખડી, ગેરૂ, ચૂનો, કે રંગ ચોપડે છે. વાના ભારે લૂગડાંના બચકા પેટારામાંથી કાઢીને ખરખરીને તડકો પડે છે ત્યારે ચકવે છે, ને હ લાગી હોય તો તે ખંખેરી નાંખે છે. દીવાળીના દહાડામાં દારૂખાનું છેડે છે; ફટાકાની પેટીઓ, ટેટા, ઓ, છછુંદરાં, ફૂલકરણીઓ એનું એનું છેડે છે.

